

De la Solidaritat Catalana a la Setmana Tràgica. La premsa il·lustrada barcelonina¹

Francesc Espinet Burunat (Universitat Autònoma de Barcelona)

Resum

Durant el període 1905-1909, a cavall dels esdeveniments polític-socials, es produeixen dos fenòmens essencials en la premsa il·lustrada catalana. El primer seria l'amplitud de la seva difusió i de la seva influència sobre els propis esdeveniments; el segon, el pas decisiu i massiu del dibuix gravat a la fotografia i, per a aquesta, la identificació de la seva autoria

Paraules clau

Solidaritat Catalana, Setmana Tràgica, Catalunya, Fotografia, Premsa il·lustrada, Dibuix, 1900-1910, Segle XX

Les grans publicacions periòdiques del moment

S'ha dit que la premsa de masses té a la capital de Catalunya les seves primeres manifestacions des de començaments del segle XX. Amb això es vol dir, entre d'altres coses, que la comunicació a través de la premsa arriba a una majoria de la població catalana, si no directament degut a l'alt grau d'analfabetisme, almenys a través d'altres, que sí l'han pogut llegir per a ells o la llegeixen en veu alta a una concurrència. Els egodocumentalistes ens informen prou bé d'aquests processos. Si ens atenem precisament a una de les investigacions sobre la presència de la premsa en els egodocuments d'aquesta època², podríem concloure que els diaris el contingut dels quals arriba a més públic serien, per aquest ordre, *La Veu de Catalunya*, *La Publicidad* i *La Vanguardia*. No seria aquest l'ordre d'importància, però sí la rellevància del conjunt, segons les dades de les seves respectives tirades el 1905: *La Vanguardia* vindria en primer lloc (18 000 exemplars), seguida de *Las Noticias*, *El Noticiero Universal* i *El Diluvio* (entorn a 10 000) i d'*El Correo Catalán*, *El Diario de Barcelona* i *La Publicidad* (entorn a 7 000); *La Veu* se situaria en darrer lloc amb 4 000 exemplars³.

¹ Aquest article, una part del qual fou presentat com a ponència al IX Congrés d'Historiadors de la Comunicació celebrat a València el novembre del 2007, és alhora la refosa de les meves contribucions al llibre col·lectiu *Solidaritat Catalana i Espanya* (amb jo mateix i Gemma Rubí com a editors, Barcelona, Base, 2008) i *La Semana Trágica de Cataluña* (editat per Antoni Moliner, Barcelona, Nablà, 2009).

² Francesc Espinet, *Notícia, imatge, simulacre. La recepció de la societat de comunicació de masses a Catalunya, de 1988 a 1939*, Bellaterra (Cerdanyola del Vallès), UAB, 1997, especialment, pp. 116-124. Per egodocuments entendríem els "textos que pretenen donar testimoni de l'experiència del seu autor i de l'entorn (sobretot autobiografies i memòries, diaris i dietaris, cartes, llibres de viatge i històries de vida" (p. 17). Es pot veure Francesc Espinet, *Teoria dels egodocuments. La literatura del jo i la història*, Barcelona, Llibres de l'Índex, 1994.

³ Espinet (1997) pp. 149-150. Procedeixen de les proporcionades per Josep Maria Junyent a María del Carmen García-Nieto, que ens les dona en la seva tesi doctoral, p. 89. Les dades oficials de 1913 de l'Institut Geogràfic y Estadístico serien: *La Vanguardia*, 58 000, *Las Noticias* 40 000, *La Publicidad* 25 000, *La Veu de Catalunya* 20 000 i *El Poble Català* (convertit en diari el 1906) 8 000. Per a la premsa de l'època són indispensables el llibre de Joan Torrent i Rafael Tasis (*Història de la premsa catalana*, Barcelona, Bruguera, 1966, 2 vols.) i l'obra col·lectiva del 1995, *200 anys de premsa diària a Catalunya. 1792-1999* (Barcelona, diverses institucions). Igualment, el llibre de Joan Culla i Àngel Duarte

En tot cas, segons aquest estudi, hi ha una altra dada a considerar: la publicació més citada pels egodocumentalistes, després de les tres més amunt assenyalades, seria *L'Esquella de la Torratxa* (que alhora seria la més mencionada de les publicacions periòdiques no diàries i ben probablement de més tirada que qualsevol diari, potser entorn de 30 000 exemplars setmanals, que augmentaria considerablement en moments assenyalats), mentre que *Cu-cut!*, *La Campana de Gràcia* i *La Tralla-Metralla* (malgrat la poca durada d'aquesta i les seves dificultats amb la censura... o potser precisament per aquest darrera raó) també figuren entre les publicacions no diàries (setmanals en aquests casos) de més considerable ressò⁴. Totes aquestes darreres publicacions tenen uns trets comuns: són peces d'humorisme polític i contenen una important il·lustració gràfica, sobretot obra de dibuixants, però també de fotògrafs. Advertim, de passada, que dibuix i fotografia tenen una presència escadussera (si és que en tenen cap) en el diaris adduïts, ben bé fins la dècada següent (que inclouria la presència d'algun diari volgudament gràfic: *El Día Gráfico*, del 1913). I alhora són, en principi, de tendències polítiques oposades, com de concepcions periodístiques ben dissímils.

Evidentment, totes les publicacions esmentades (i algunes més, singularment *El Progreso*, que fou creat per Lerroux el 29 de juny de 1906, després que el diari que representava la política d'Unió Republicana, *La Publicidad*, li tancà definitivament les portes) tingueren una forta presència entorn de Solidaritat Catalana (SC), les seves causes, el seu anar-se fent i les seves conseqüències immediates⁵.

La Solidaritat Catalana

El moviment de Solidaritat Catalana (SC) neix precisament com a reacció davant uns esdeveniments que tenen la premsa com a protagonista: l'assalt per part d'oficials de la guarnició de Barcelona a les redaccions del *Cu-cut!*⁶ i de *La Veu de Catalunya*⁷ (25

sobre *La premsa republicana* (Barcelona, Col·legi de periodistes, 1990) i el de Josep Lluís Gómez-Mompert sobre *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya. 1902-1923* (Barcelona, Pòrtic, 1992).

⁴ Espinet (1997), p. 118. D'altra banda, sembla que el *¡Cu-cut!* arribà a imprimir en alguna setmana fins a 60 000 exemplars.

D'altres publicacions que s'incorporaren el 1908 foren *La Campana Catalana*, de curta durada, i *Papitu*. La primera fou creada per Josep Roca i Roca (28 de febrer) en ser acomiadat de la direcció de *La Campana de Gràcia* i de *L'Esquella* (fou substituït per Màrius Aguilar, 1883-1950), per malentesos amb el seu propietari, que es doblaren de discrepàncies polítiques. Apel·les Mestres en dirigí la part artística (la portada del primer número és un dibuix d'ell amb un campanar amb quatre campanes: República, Autonomia, Solidaritat, Catalana) i Brangulí hi col·laborà com a fotògraf. Francesc Sardà hi dibuixà assíduament: en el primer número hi figura "El menjador de l'obrer", típic del seu realisme social. L'aparició d'aquesta revista és un dels primers grans símptomes periodístics de la desintegració de SC. Només se n'editaren 10 números, fins el 29 d'abril.

De *Papitu* en parlarem més endavant.

⁵ Es poden consultar sobre SC les úniques dues obres existents sobre el tema, la ja vella de Joaquim de Camps i Arboix (*Història de la Solidaritat Catalana*, Barcelona, Destino, 1970) i la recentíssima dirigida per Gemma Rubí i Francesc Espinet (*La Solidaritat Catalana i Espanya, 1905-1908*, Barcelona, Base, 2008).

⁶ El setmanari humorístic il·lustrat *¡Cu-Cut!*, molt proper a la Lliga Regionalista, havia estat fundat el gener del 1902, dirigit per Manuel Folch i Torres (1877-1928), amb Gaità Cornet (1875-1945) com el responsable artístic i Josep Brangulí (1879-1945) com el seu principal fotoperiodista; Joan Llaverias (1865-1938), Feliu Elies "Apa" (1878-1948), Opisso i Ismael Smith (1886-1972) foren alguns dels seus més assidus dibuixants i humoristes gràfics. Va desaparèixer l'abril del 1912.

⁷ *La Veu de Catalunya* (successor del setmanari del mateix nom creat el 1892 per Narcís Verdager i

novembre 1905), com a reacció a l'acudit de Junceda (Joan Garcia-Junceda i Supervia, 1881-1948) qui, davant d'un banquet que celebra una victòria, fa dir a un observador que el banquet no deu ser de militars, al·ludint a les derrotes d'aquests, tant pot ser a l'Àfrica com a Cuba o les Filipines⁸. El banquet, de fet, era per a celebrar una parcial victòria de la gent de la Lliga Regionalista de Catalunya a les eleccions municipals de Barcelona (12 de novembre). Ja se sap que tots els polítics guanyen totes les eleccions. En les eleccions⁹ a la diputació de Barcelona, la Lliga Regionalista (fundada el 1901) treu 12 llocs (entre ells Lluís Duran i Ventosa [1870-1954], Joan Ventosa i Calvell [1879-1959] o Ferran de Segarra [1853-1939]), mentre els republicans en treuen 14, entre ells, Francesc Layret (1880-1920), que l'any següent seria president de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, que havia contribuït a fundar el 1902. En aquest cas els vencedors aritmètics, els republicans, clars enemics de la Lliga en aquell moment, van considerar un escàndol aquest banquet i van plantar cara als comuns a la sortida del sopar: la batussa fou sonada, de manera que, de tot plegat, la premsa en va anar plena; per exemple, Opisso va publicar al *Cu-Cut!* un dibuix del banquet al que havien assistit uns dos mil comuns. D'aquí que el posterior assalt dels militars, sovint conegut com "Els fets del Cu-cut!", plogués sobre mullat i causés una profunda commoció entre la gent. I que immediatament es produïssin reaccions en un o altre sentit entre les diverses faccions polítiques i els mitjans de comunicació propis o afins¹⁰.

Entre aquest dia 25 i el 29 foren suspesos, entre d'altres, *Nova República* (setmanari "nacionalista republicà" que havia aparegut el setembre i no tornarà a sortir mai més); *La Tralla* (setmanari il·lustrat fundat el 1903 i afí a Unió Catalanista), amb l'empresonament del seu director, Marcel Riu (que no fou alliberat fins el 19 de maig), que reaparegué el 4 de maig; *La Veu* (amb l'empresonament del seu director oficial, Ignasi Corma) o la *Gazeta Vigatana* (setmanari regionalista nascut el 2 de gener del 1904), que fou substituïda el 13 de desembre per *Gazeta Montanyesa*, que durarà fins el 1914. Alhora, els seus propietaris acordaren la suspensió temporal del *Cu-Cut!* (i que el 2 de desembre suspengué el govern), mentre personalitats com Josep Maria Folch i Torres (1880-1950), Francesc Cambó (1876-1947), Ventosa i Calvell o Puig i Cadafalch (1867-1956) hagueren d'exiliar-se per un temps més o menys llarg. Seguí la dimissió de l'alcalde de Barcelona Ròmul Bosch i Alsina (1852-1923), i un Manifest d'entitats culturals i econòmiques, i de personalitats catalanes, contra l'actuació dels militars.

La Justicia de Tarragona¹¹ condemna els fets del dia 25, ensems que prefigura la Solidaritat Catalana amb el següent comentari: "El fets ocorreguts a la sortida del banquet celebrat per la Lliga al *Frontón Condal* portarán una inevitable y dolorosa

Callís, 1863-1918) fou fundat com a diari el 1899 i era de fet portaveu de la Lliga Regionalista, amb Raimon Casellas (1855-1910) com a redactor en cap oficial, de fet director.

⁸ Es pot veure, Josep Maria Casasús, "La Caricatura de Junceda que inicià la cursa d'esdeveniments generadora de la Solidaritat Catalana", a *Cultura, butlletí del departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya*, núm. 61, nov. 1994, pp. 63-65.

⁹ Per a la temàtica electoral d'aquest any, es poden veure Albert Balcells, Joan B. Culla i Conxita Mir, *Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 1982; Jesús Mestre i Rosa Toran, *Les eleccions a diputats provincials a Barcelona, 1812-1923*, Barcelona, ajuntament, 1987; i AADD, *Les eleccions legislatives i municipals a Barcelona, 1810-1986*, Barcelona, ajuntament/Fundació Jaume Bofill, 1989.

¹⁰ Veure, entre d'altres, Francesc Santolària, *El Banquet de la Victòria i els fets del ¡Cu-cut!* (Barcelona, Meteora, 2005) i AADD, *Els fets del ¡Cu-Cut!, cent anys després* (Barcelona, Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2006).

¹¹ Diari republicà bilingüe nascut el 2 de gener del 1902, amb Julià Nougués (1867-1928), republicà federal, diputat a corts en 1903-1923, i Claudi Ametlla (1883-1968), entre d'altres, com a directors.

conseqüència: la exacerbació de la lluita entre 'ls catalans que anelen l'Autonomia y 'ls que desitgen la República. Nosaltres contemplém ab tristesa com la mutua repulsió s'apodera de les dues forces. Tením el convenciment de que els que avui se miren ab odi y 's tenen per enemics irreconciliables, per antípodes en política, podrien y deurien treballar intel·ligenciats llealment ab objecte de conseguir llurs respectius fins, que no son antitéticos ni contradictoris, ans al contrari, se completen y s'auxilien", firmat per Antoni Rovira i Virgili (1882-1949).

I la qüestió arriba de seguida al congrés i al senat madrilenys. Aquí, el dia 30, davant de l'ofensiva parlamentària del dinàstics (liberals i conservadors), Nicolás Salmerón (1838-1908)¹² proposà als regionalistes catalans una coalició amb els republicans, per a plantar cara a una possible suspensió de les garanties constitucionals exigida pels militars, que fou acceptada per aquests (prèvia consulta a Cambó): serà l'embrió de la Solidaritat Catalana. No obstant, la suspensió a la província de Barcelona fou decidida per 133 vots contra 25. De seguida els diaris catalans iniciaren recollides de signatures per a demanar la retirada de la suspensió, però alhora molt aviat s'inicià la creació d'un front espanyolista que recolzà els militars: fou el lerroxisme. En efecte, el republicà Alejandro Lerroux (1864-1949), a les pàgines de *La Publicidad*, s'oposà a Salmerón en publicar l'article "El alma en los labios", que rebé moltes adhesions. I la repressió contra la premsa continuava, de manera que al febrer del 1906 hi havia oberts 60 sumaris i expedients contra publicacions periòdiques i 43 suplicatoris contra diputats per articles de premsa.

Ens trobem en una cruïlla històrica... O, si voleu, aquest historiador considera que la cruïlla històrica d'aquell moment –a cada moment hi ha cruïlles històriques- té un valor singular. Posat que prefigurarà en els terrenys cultural-comunicatiu i polític l'esdevenir de la societat catalana fins la guerra civil, tant per mal (la Llei de Jurisdiccions¹³ no s'abolirà fins a la república del 1931, per exemple), com per bé: el caciquisme oligàrquic serà globalment desterrat (però en quedaran rastres, fins i tot en les files solidàries, sobretot pel que fa a l'"encasellat" dels candidats de comarques, com serà ben palès a Vic o a Lleida, posem per cas)¹⁴ i es crearà una lligam entre societat civil i societat política en forma de "cultura cívica", en què drets humans i democràcia seran irrenunciables (els valors "republicans"), com ho serà la consciència de pertànyer a una nació no només cultural, sinó amb voluntat de crear institucions pròpies político-administratives. I tot això malgrat el fracàs a mig termini de la SC i l'enorme atzucac i consegüent pes mort que significà la Setmana Tràgica del 1909, posat que en el plantejament de SC s'havia oblidat una qüestió central: la social, o sigui la real existència d'una lluita de classes, que, en definitiva s'expressà en la creació d'una altra

¹² President de la primera república espanyola el 1873 i ara president d'Unión Republicana, fundada el 1902 i que agrupava tots els republicans espanyols, excepte el Partit Republicà Democràtic Federal, en decadència, amb qui, no obstant, mantenia pactes electorals.

¹³ La Llei de Jurisdiccions (LdJ), entre d'altres extrems, atribuï a l'estament militar la repressió judicial contra els suposats delictes en els terrenys de l'actuació i de l'expressió polítiques (per poc que es poguessin considerar contraris a la pàtria i a l'exèrcit), amb censura prèvia (especialment de la premsa) en els moments de suspensió de les garanties constitucionals.

¹⁴ Veure, per exemple, Xavier Tornafoch (*Del caciquisme a la democràcia. Política i eleccions a Vic. 1900-1931*, Vic, universitat/Eumo, 2007) i Conxita Mir (*Lleida, 1890-1936. Caciquisme polític i lluita electoral*, Montserrat, Abadía, 1985), respectivament. Consultar l'article genèric sobre el caciquisme a Catalunya, de Germma Rubí i Josep Armengol, dins del llibre dirigit per José Varela Ortega, *El poder de la influencia. Geografía del caciquismo en España (1875-1923)*, Madrid, Centro de estudios políticos y constitucionales/Marcial Pons, 2001, pp. 237-282.

solidaritat, ja no la civil i nacional, la republicana, sinó la social, la de classe, que es manifestà en la Solidaritat Obrera. Aquestes serien les grans paraules.

En termes més quotidians i alhora, paradoxalment, marginals, podríem esmentar les qüestions culturals. I diríem que aquests anys 1905-1909 signifiquen un relatiu canvi de paradigma, que s'ha volgut situar en la lluita entre dos moviments encasellats com a modernisme i noucentisme. I s'ha explicat el noucentisme com una teoria mediterràneo-imperialista apol·línica i una pràctica institucionalista, mentre el modernisme ¿seria el garbuix instintiu, anti-institucional i anti-autoritari, dels “bàrbars de nord”? La qüestió potser no rau en l'estil o la idea, sinó en la potència de la planificació i la difusió, en la força d'innovació i l'adequació de les formes al *perpetuum mobile*. O no. Tant se val?

En tot cas, les noves generacions d'agents culturals pogueren comptar amb noves institucions que protegiren la seva activitat. Dic noves, perquè ja n'hi havia de velles, que s'havien fet càrrec de l'activitat cultural de les generacions passades i que continuaren fent-se'n de les noves, des de locals d'espectacles fins a editorials, escoles, publicacions periòdiques o ateneus i casinos. L'activitat institucional a partir de la presència política en ajuntaments i diputacions (mancomunades o no) tingué la seva importància, però probablement ha estat exagerada pels seus portaveus. O, com a mínim, els portaveus de les institucions culturals derivades del poder polític-administratiu no han donat el valor just a les institucions culturals de la societat civil. O, el que seria més lamentable, potser les han fagocitat en el discurs, en voler fer-les idealment –i sovint materialment- dependents d'aquelles... sense que en realitat ho fossin.

Som en un període de gran fecunditat en el terreny periodístic. Només cal veure les publicacions que es creen durant aquests anys. Per referir-nos a una sola font: la relació de Culla-Duarte (1990) ens indica que en 1906-1907 es creen a Catalunya, només en el camp republicà, 36 publicacions periòdiques. Algunes d'elles a més, foren diàries o s'hi transformaren, com fou el cas d'*El Poble Català*, d'*El Progreso*, d'*El Ideal de Lleida* o de *Foment* de Reus (sense comptar l'híbrid sabadellenc *Acció Catalana*). I l'aparició d'aquesta Lleida, d'aquest Sabadell o d'aquest Reus en el mapa ens posa davant d'un altre element distintiu d'importància: l'abundor de premsa comarcal: Barcelona continua sent predominant en el terreny de la premsa (i les seves publicacions periòdiques arriben a tot Catalunya), però ara es reforça una tendència ja visible en dècades anteriors, és a dir, l'abundor (i la importància) de les publicacions comarcals; així, tornant a Culla-Duarte veiem que en aquest període 1906-1907 naixeren 11 publicacions periòdiques republicanes comarcals; i, si ens referim a 1908-1909, a tot Catalunya excepte Barcelona, es creen 99 publicacions periòdiques de tota mena escrites totalment o parcialment en català, segons Torrent-Tasis. Precisament en aquest darrer període aparegueren nous diaris comarcals: el 1908, *Lo Geronès*, *El Restaurador* (de Tortosa), *La Comarca del Vallés* (de Terrassa) i *La Gazeta del Vallès* (de Sabadell); i el 1909, *Bages-Ciutat* (de Manresa), *Foment* (de Reus, reconvertit ara en diari) i *El Correo de Lérida*.

La relació entre periodisme i política en el procés de Solidaritat Catalana

En èpoques anteriors la relació entre periodisme i política havia estat ben forta, però en aquest moment ho fou molt més. Potser només caldria esmentar que dels tres membres de la direcció de SC dos són directors de premsa, Junyent d'*El Correo Catalán* i Roca i Roca de *L'Esquella* i *La Campana*, i que el tercer, Cambó, té una gran influència en *La Veu* (ell fou un dels principals dissenyadors de La Festa de

l'Homenatge precisament des d'aquest diari). Però aquests no són els únics casos d'interrelació periodista-polític, sinó que senzillament són l'exponent d'una regla. Així, Rovira i Virgili o Ametlla en terres tarragonines, Marcel·lí Domingo a Tortosa, així Nougués a la costa de Ponent, així Pereña al Pla de Lleida, per només citar casos comarcals. No és estrany doncs, que el moviment de SC –i la seva contra lerrouxiata i dinàstica- s'estructuri fonamentalment des dels diaris i revistes. I, dins d'aquestes, moltes de les d'humorisme polític, especialment el gràfic, o de les anomenades “il·lustracions”, és a dir magazines amb abundància de fotografia. L'humor gràfic de dibuix i acudit tenia una llarga tradició –i algunes de les publicacions d'aquesta mena que foren protagonistes de SC en donen testimoni, com *La Campana* i *L'Esquella* nascudes en el marc de la primera república-, però ara es converteix en l'arma potser més efectiva de l'arsenal solidari, també amb noves revistes com el *¡Cu-cut!*, *Tralla-Metralla*, etc. D'altres revistes gràfiques satíriques que recolzaren SC foren la veterana *La Tomasa* (nascuda el 1888 i que durà fins a novembre del 1907), o les ocasionals *L'Hereu* (juny-juliol 1906), *Poti-Poti* (juliol 1906-agost 1908), *L'Avi* (setembre 1906-gener 1908) o el *¡Pu-put!* de Manresa (novembre 1906-febrer 1907).

Josep Roca i Roca¹⁵ serà un dels motors d'aquesta màquina de guerra -com també ho serà la direcció del *Cu-cut!* i de *La Veu*, bàsicament amb Cambó a la rebotiga-, a la que afegirà com a nou instrument la fotografia. Aquest duo dibuix-fotografia serà probablement l'arma potser més efectiva de l'arsenal solidari. Els historiadors hi hem parat poc esment, obsessionats com estem per les fonts primàries d'arxiu i pels grans diaris –que voldríem fossin “diaris de masses”, “diaris de referència”, però que massa sovint no passen de ser diaris de partit o gairebé d'empresa de publicitat o potser d'empresa funerària...-, sense tenir en consideració les dificultats que, per a la seva lectura, té el públic en general -i en particular les “classes populars”-, dificultat que rau, entre d'altres motius, en la prolixitat d'articles, cròniques i comunicats diversos que apareixen a les seves planes -sovint en lletra massa petita per una lectura ràpida-, cosa que implica esmerçar un temps del que poc es disposa lliurement. En canvi molts dels possibles analfabets en lletra seran experts en lectura d'imatge, el significat de la qual, la seva intencionalitat, copsaran amb un cop d'ull, i en pocs segons llegiran les quatre frases del text de l'acudit –o, si no saben de lletra, se les faran llegir... si els hi cal. Aquestes publicacions il·lustrades, d'altra banda, potser més que no els diaris, tenen una distribució molt àmplia, a través del quiosc, de la subscripció domiciliària o de centres d'oci i de cultura de tota mena, fondes, cafès, tavernes, restaurants i hotels de categories diverses, barberies i sales d'espera de professionals de tot pèl, empreses, etc. Elles seran –i secundàriament els diaris- qui posarà en marxa la llarguíssima “campanya promocional” visual de la marca SC. Que tindrà un èxit aclaparador.

Aquestes publicacions seran les grans mobilitzadores, publicitant les actuacions de la direcció del moviment SC, donant a conèixer els seus comunicats i les seves consignes i instruccions, anunciant les convocatòries, cridant el públic a assistir-hi i

15 L'article de Juli Colom (“Josep Roca i Roca i el periodisme de combat. La lluita per Solidaritat Catalana”, dins AADD, Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana, Actes del VI Congrés de la CCEPC, Valls, Cossetània, 2008, pp. 495-508) pot servir de tast d'una necessària i encara no escrita biografia d'aquest personatge central del periodisme català i de la SC. No obstant, també cal consultar l'opuscle del 1934 (Terrassa, Singla) de Domènec Palet, Josep Roca i Roca, literat, publicista i polític. Sobre aspectes de la seva aportació al món del teatre, Joana Escobedo, El teatre de Josep Roca i Roca. Aportació documental coetània, Affar, vol 1, 1981.

retro-alimentant el moviment en donar fe de la magnitud de les mobilitzacions, del gran efecte dels actes programats. Les tres grans convocatòries del 1906 foren el míting de Girona del febrer, La Festa de l'Homenatge del maig i l'Aplec de la Protesta a la plaça de braus de Les Arenes de Barcelona, l'octubre. Estudiem la intervenció de la premsa en elles.

El Miting de Girona

El dia 6 de febrer, després de les dificultats posades pel governador de Barcelona per fer un míting de presentació de SC a Barcelona, es decideix de fer-lo a Girona: els diaris afins publiquen un manifest convocant-lo (dies 8 i 9), firmat per personalitats gironines i pels caps de brot del moviment, com ara Jaume Carner (1867-1934), Eusebi Corominas (1849-1919), Domènec Martí i Julià (1861-1917), Amadeu Hurtado (1875-1950), Francesc Cambó (1876-1947), Miquel Junyent (1871-1936), Albert Rusiñol (1862-1928), Josep Maria Vallès i Ribot (1849-1911), Josep Zulueta (1858-1925), o el duc de Solferino (Manuel de Llança i Pignatelli d'Aragó, mort el 1927). El dia 10 la majoria de diaris anuncien que a l'Estació de França de Barcelona hi haurà durant tot el dia una finestreta oberta per a comprar bitllets del tren especial per anar a Girona al míting de SC. Aquest, el dia 11, s'inicia a la Plaça de Braus (unes 5 000 persones) i, a causa de la pluja, es continua al Teatre Municipal i voltants (unes 4 000). S'hi demana l'aixecament de la suspensió de les garanties i la retirada del projecte de LdJ. Intervingueren Joaquim Salvatella (1881-1932), Francesc Albó (1874-1918), Vallès i Ribot, Carles de Fortuny (1872-1931) i Albert Rusiñol. El dia 15 *El Autonomista* (nascut el 1898 i des del 1904 bi-setmanari gironí d'esquerres, propietat de la família Rahola) qualifica l'acte del dia 11 de "meeting monstruo", tot adherint-se a SC. El dia següent, *L'Esquella* publica un número sencer sobre el tema: a la primera, un tren (que representa el tren que va portar unes 700-900 persones des de Barcelona), amb la inscripció *Girona* a la màquina, conduïda per una Mariana, i a l'horitzó un sol ixent amb el lema *Solidaritat*; a més, 8 fotografies sobre el míting, una d'elles a doble plana. El dia 17 *La Campana* publica el discurs que Roca i Roca havia de pronunciar al míting de Girona i que no va poder dir a causa de la pluja. Encara el dia 18 la *Il·lustració Catalana*¹⁶ publica 11 fotos del míting, ben probablement de Frederic Ballell (1864-1951). Mentrestant, però, el Senat seguia anant a la seva i aprovava (dia 13) la Llei de Jurisdiccions, *Ley de represión de los delitos contra la patria y contra el ejército*, ratificada pel Congrés el 17 de març.

La Festa de l'Homenatge

El mateix dia 17 un conjunt de diputats s'absenta de la votació; alguns d'ells signaran el *Manifest de Solidaritat Catalana*¹⁷, entre els quals el duc de Solferino (carlí),

¹⁶ Era un magazine setmanal il·lustrat de gran format, amb gran profusió de fotografies i de dibuixos, fundat en la seva segona època el 1903, propietat de Francesc Matheu (1851-1938), notable figura de la Renaixença.

¹⁷ Diu així: "Catalanes, Una ley, pensada para ahogar el potente ideal de libertad. que con infinita variedad de matices y colores bulle en la opinión de Cataluña y que a su calor se refuerza y prepara para transformar y redimir a toda España, ha sido votada por el Parlamento y sancionada por la Corona. Todos hemos luchado para pararla. Vosotros, los que con la fuerza imperiosa de vuestra opinión individual habéis levantado esta irresistible ola de opinión colectiva, nervio de los pueblos vivos. Y también nosotros, los que os convocamos en Gerona para iniciar esta fuerte campaña y, depositarios de vuestra confianza, hemos seguido fomentándola con la autoridad moral que habíamos recibido de vosotros. Pero vosotros y nosotros hubiéramos tenido que contentarnos con la condenación platónica del proyecto; no

Josep Roca i Roca (republicà unionista), Francesc Cambó (de la Lliga), Josep Maria Vallés i Ribot (federal), Domènec Martí i Julià (d'Unió Catalanista), Jaume Carner (del futur Centre Nacionalista Republicà), Miquel Junyent (cap de la Comunió Tradicionalista i director de *El Correo Catalán* des del 1903) i Amadeu Hurtado (republicà independent).

Roca i Roca, Cambó i Junyent formaran el reduït grup dirigent. Mentrestant, a la universitat de Barcelona es produïren aldarulls contra aquesta llei. Al dia següent s'aprovà la idea de fer una gran manifestació a Barcelona homenatjant els diputats (i senadors) que s'havien oposat a la LdJ: serà la Festa de l'Homenatge (FdH).

El dia 23 *El Ideal* de Lleida publica un manifest de SC (integrates i carlins, regionalistes de la Lliga i republicans catalanistes, federals i unionistes) :”... siguen les que vulguen les idees polítiques que sustentem, som abans que res catalans disposats a sacrificar-nos per la patria, la llibertat y'l progrés. Unimnos tots para lluytar ardidament contra'l centralisme y contra'l caciquisme”, mentre de seguida molts dels diaris barcelonins obren subscripcions per a SC, la direcció de la qual publica a l'abril *Discursos contra la Ley de las Jurisdicciones en el Senado y en el Congreso*, on hi figuren, a més dels catalans, els textos de Melquíades Álvarez (1864-1936), Rafael María de Labra (1840-1918), Juan Vázquez de Mella (1861-1929), Emilio Menéndez Pallarés, Luis Morote (1864-1913), Ramón Nocedal (1842-1907), José de Orueta (1866-1934), José del Perojo (1850-1908), Nicolás Salmerón y José Sánchez Marco.

Moltes institucions comencen a adherir-se a la Festa de l'Homenatge (com l'ajuntament de Terrassa el 25 d'abril o el de Tarragona, 4 de maig). La premsa va promocionant la FdH. Alguns exemples: l'editorial de *La Publicidad* de l'11 de maig, diari que el dia 13 publica una entrevista amb Salmerón en català, reproducció de la feta pel *Poble Català* el dia abans; l'acudit del *¡Cu-cut!*, en portada, que presenta un castell humà format per persones cofades amb barretines, gorres frígies, barrets i copaltes (dia 17); el número extraordinari del setmanari *Joventut*¹⁸, publica (número 327, dia 17) un seguit d'articles referents a SC i a la pròxima FdH; el dia 18 apareix a *L'Esquella* (del

hubiéramos podido interrumpirlo, desenmascararlo, embestirlo allí donde la oposición es eficaz y la lucha susceptible de victoria, sin la acción fecunda y resuelta de hombres eminentes que han hecho llegar a las Cortes los latidos del pensamiento de Cataluña. Ellos son los verdaderos héroes de la jornada. Por su voz y su esfuerzo, Cataluña ha dado a conocer a los poderes del Estado y a los ciudadanos de toda España el estallido presente de su voluntad ; por su voz y su esfuerzo, el proyecto de la nueva ley ha sido desnaturalizado y mutilado; por su voz y su esfuerzo, han caído deshechas las murallas de prejuicios y prevenciones que aislaban a Cataluña; y España entera ha podido contemplar, como una esperanza cierta de una redención próxima, al pueblo catalán luchando contra una ley para perseguir supuestos delitos de opinión: de la manera culta, intensa, viva. que se lucha en los grandes pueblos civilizados. La gloria de este triunfo de Cataluña es de ellos. A dársele, pues. Estemos todos, como todos hemos estado en la campaña. Unamos ahora los donativos, del mismo modo como ayer unimos los corazones en la protesta, y esparzamos en una edición inmensa por toda España las palabras vibrantes de los luchadores. Invitemos a honrar a nuestra tierra a los diputados de fuera que con su representación y su elocuencia respondieron al llamamiento de Cataluña y juntos con nuestros diputados congreguémoslos a recibir, en manifestación grandiosa, el homenaje público de agradecimiento de todos los catalanes, de todas las ideas, partidos, escuelas y estamentos. Es así como los pueblos crecen y se elevan ; así, poniéndose con todo su peso en las empresas superiores colectivas y sintiendo fuertemente la solidaridad en las horas de crisis y peligro. Este es el camino abierto a la vitalidad potente de Cataluña. Siguiéndolo con decisión, la voluntad catalana hará salir de las ruinas del presente una España nueva, en la que los pueblos, en viva hermandad, gozarán de prosperidad, cultura y libertad. Por eso os llamamos de nuevo los iniciadores de Solidaridad Catalana, seguros hoy como ayer de vuestro concurso y de vuestro entusiasmo. Barcelona, marzo de 1906.”

¹⁸ Setmanari cultural exponent del modernisme, fundat el 1900 i dirigit per Lluís Via (1870-1940) i Alexandre de Riquer.

dia 18) un dibuix d'un Pi de les Tres Branques, cofades respectivament amb una boina carlina, un gorra frígia republicana i una barretina catalanista. Finalment, arribem a la vigília de la festa:

La Veu de Catalunya treu tres edicions (matí, vespre, mitjanit), les dues darreres amb plànols sobre la ruta dels senadors i diputats en la Festa de l'Homenatge, i llocs a ocupar per "corporacions i societats". Aquest dia 19 molts diaris (des de *La Vanguardia* a *La Justicia* de Tarragona, per exemple) treuen el comunicat dels organitzadors de la festa, signat per Roca, Cambó i Junyent, donant instruccions als assistents. Entre aquestes instruccions hi ha la de no cridar cap consigna i la d'endomassar els balcons de les cases per on havia de passar la comitiva, com així fou fet. *La Campana* treu un número dedicat a la SC: a la primera un dibuix presenta Salmerón unint les banderes catalana (amb el lema *Visca la Unió Republicana*) i espanyola (amb el lema *Espanya*); a la plana 4, un altre dibuix representa un conjunt de campanars que porten les següents inscripcions: *La Publicidad*, *La Veu de Catalunya*, *L'Esquella de la Torratxa*, *El Diluvio*¹⁹, *La Campana de Gràcia*, *Juventut*, *El Poble Català*, pel que fa a publicacions, a més de *Lliga Regionalista*, *Solidaritat* i *Autonomia*.

A *En Patufet*²⁰, a la "lliçó de la setmana" –en què la caricatura d'en *Cu-cut!* alligona la d'en *Patufet*, en dibuix de Cornet-, s'explica què és la Festa de l'Homenatge. El text de "Criaturades" és destinat a explicar als nens la qüestió; acaba així: "Y allí hauríeu vist saltar les gorres-frigies al costat de les boines i les barretines entremitg d'unes y altres, barrejantse en sublim germanor".

I arribem al dia 20, diumenge. Es celebra, per fi, la festa en honor als parlamentaris: 31 persones, d'elles 15 republicans, 6 regionalistes catalans, 4 dinàstics autonomistes, 4 carlins i 2 foralistas, elegits, a més de per Catalunya, pel País Valencià, per Astúries, pel País Basc, per Lleó, per Galícia, per Madrid, per les Canàries, per Navarra i per Aragó. Segons fonts més o menys fidedignes, hi assistiren entre 100 000 i 300 000 persones²¹ (amb una escassa però significativa presència femenina), que, en silenci i portadores de les senyeres de les entitats adherides a l'acte (més de 1 300, moltes d'elles de fora del Principat), ocuparen (segons l'ordre establert en el plànol publicat per *La Veu* el dia anterior) des de Diagonal/ Muntaner fins al Parc de la Ciutadella, passant pel Passeig de Gràcia, la Granvia, la Plaça de Tetuan, el Saló de Sant Joan, fins arribar, passat l'Arc de Triomf, a les tribunes on hi havia els homenatjats. En aquest trajecte, la majoria de balcons eren endomassats i amb públic contemplant la marxa dels manifestants. Iniciada la marxa cap a les dues de la tarda, tot el seguici trigà una sis hores en passar davant de la tribuna.²² Als homenatjats se'ls lliurà una medalla commemorativa, obra d'Eusebi Arnau (1864-1934), mentre Alexandre de Riquer

¹⁹ Diari republicà, dirigit pel filòsof protestant panteista Pere Sala i Vilaret (1839-1916), amb tendències federals, fundat el 1879, i que des del 1904 tenia un suplement setmanal il·lustrat, *El Diluvio Ilustrado*, on col·laborà el fotoperiodista Brangulí.

²⁰ Setmanari infantil il·lustrat –amb Cornet, Junceda, Llaverias, entre d'altres- nascut el 3 de gener de 1904 i afí a la Lliga, dirigit per Aureli Capmany (1868-1954) i després per Josep Morató (1875-1918).

²¹ La població catalana el 1900 era de 1 984 115 persones, la de Barcelona 544 137. El 1910, respectivament, 2 099 218 i 595 732. La de Barcelona el 1905, de 561 755.

²² Tenim un munt d'egodocumentalistes que es refereixen a la FdH, cosa que posa de manifest la impressió que causà en aquells que hi assistiren. Entre ells podem citar Claudi Ametlla, Odón de Buen, Adolfo Bueso, Francesc Cambó, Agustí Esclasans, Miquel Ferrer, Manuel Folguera, Josep Maria Francès, Joan Garriga i Massó, Agustí Calvet -Gaziel-, Manuel Guinart, Amadeu Hurtado, Alejandro Lerroux –que era a Cartagena-, Joan Maluquer i Viladot, Joaquim Maria de Nadal, Ramon Noguer, Josep Puig i Cadafalch, Josep Maria de Sagarra, Carles Soldevila, Eugeni Xammar...

dissenyà un segell amb l'escut de Catalunya i les inscripcions *Solidaritat Catalana* i *20 maig 1906*: és reproduït en moltes publicacions periòdiques.

El mateix dia de l'homenatge es publicaren: un número extraordinari de dues planes de *La Tralla*, amb algun color, distribuït durant la festa; la *Il·lustració Catalana*, amb sis planes dedicades a promoure la celebració del dia; el fulletó *Solidaritat Catalana. Recort de las Festas del Homenatge*, de 20 planes a dues columnes, amb molta il·lustració; mentre *La Vanguardia* anunciava que el dia següent, dilluns, trauria una edició especial de 8 planes dedicada a les Festes. Com en dies anteriors, aquest diari es fa ressò de les adhesions que s'han anat rebent, en aquest cas, per exemple, de tots els ajuntaments de la Vall d'Aran, del Centre Excursionista de Catalunya, de l'Ateneu Obrer del districte Segon, de l'Orfeó Català, de la Ciutat de Palma o de les societats corals La Lira i L'Orfeó del Vendrell.

Els dies següents foren el de l'explotació periodística i política de la FdH, a més de la seva prolongació. Així, Xènius publica durant tota la setmana, en una mena de deliri científista, un seguit de "gloses" a *La Veu*, amb el títol genèric de "La doctrina científica de la Solidaritat". El mateix 21, Pere Coromines (1870-1939) publica a *El Poble Català* l'article "Solidaritat Catalana". Ja el 22, es feu un gran banquet al Tibidabo en honor dels parlamentaris pro-SC, amb un important discurs de Salmerón. El 25 *¡Cu-Cut!* dedica el seu número a la FdH, amb 25 fotografies, *L'Esquella* la glossa gràficament, amb un reportatge fotogràfic de vint fotos (segurament de Frederic Ballell; una d'elles mostra els "ciclistes que assistiren a la manifestació", una altra la bandera d'Estat Català, amb un nodrit grup de dones), i *La Justicia* de Tarragona en fa una extensa crònica. Aquest dia els diputats foren rebuts a la nova seu de l'Ateneu Barcelonès (aleshores presidit per Domènech i Muntaner) del carrer de la Canuda.²³ El dia següent, *La Tralla*, també glossa la festa, amb 22 fotografies, cosa gens habitual en aquesta publicació. Hi trobem el "ninet" d'una tira vertical, a la darrera plana, plena de banderes i de gent amb gorres frígies, barretines, boines i algun barret, a més d'aparèixer els noms de *¡Cu-cut!* i de *La Tralla* en sengles banderes i d'algun signe maçó; Antonio Maura (1853-1925), petit, des d'un racó, s'ho mira i comenta: "¡Gran Dios! ¡Qué montón!". També *La Campana* hi dedica tres dibuixos i tres fotos (segurament de Ballell); entre els dibuixos, a la portada, obra de Picarol, un Salmerón monumental que, des del Tibidabo, fa "el sermó de la muntanya", com un "Apòstol de la Solidaritat". I, fins hi tot *En Patufet* a "Criaturades" escriu: "¿Eh quines festasses hem fet ab motiu d'això de la Solidaritat Catalana? Els que sou de Barcelona ja ho heu vist y els que sou de fòra ja ho haurèu sentit explicar o be ho haurèu llegit als diaris". El diumenge següent, 27, *Il·lustració Catalana* dedica tot el número a les "Festes de Solidaritat Catalana": 47 fotografies, segurament d'Adolf Mas i Ginestà (1861-1936), d'Alexandre Merletti (1860-1943) i de Ballell. I encara el 31 el *¡Cu-Cut!* publica fotos de la festa i de l'aplec del Tibidabo.

Pel juny, les subscripcions populars per pagar les despeses de la FdH (sobretot les fetes a través de publicacions periòdiques), superaven les 11 000 pessetes.

Però, a finals de mes, dos fets de gran transcendència acabaven amb les flors i violes de les festes i de la compenetració amb elles de la premsa. El primer fou el trencament definitiu d'Unió Republicana entre solidaris (amb Salmerón al cap i *La*

²³ Que fou l'actual seu, el Palau de Sabassona, aleshores acabat de remodelar per Josep Font i Gomà (1859-1922) i Josep Maria Jujol (1879-1949).

Publicitat com a portaveu) i anti-solidaris (amb Lerroux al front, que acabaria tenint el seu propi òrgan de premsa, *El Progreso*). El segon (dia 31) l'atemptat a Madrid contra Alfons XIII i la seva esposa per part de Mateu Morral (1880-1906), en què ells sortiren il·lesos, però on moriren 26 persones i en quedaren ferides 107. Francesc Ferrer i Guàrdia (1859-1909) fou acusat de ser-hi al darrera –en serà absolt- i la seva Escuela Moderna fou clausurada (Morral n'havia estat bibliotecari); aquest atemptat pesarà com una llosa en el seu posterior judici, condemna a mort i execució (13 octubre 1909), després de la Setmana Tràgica.

L'Aplec de la Protesta

Quan ja s'estava gestant per part dels dirigents de SC un gran míting de protesta contra la LdJ, es convidà Unamuno a Barcelona – des de Madrid ja feia temps que s'havia manifestat contrari a la llei-. Acceptà i tingué diverses intervencions a la ciutat especialment un míting al teatre Novetats (14 octubre), que el dia 18 fou celebrat per la revista *Joventut*, en un article col·lectiu. Al dia següent, *La Tralla* i *L'Esquella* anunciaven el míting de la Protesta per al dia 21 a la plaça de braus barcelonina de Les Arenes (ahora que s'esplaiaven sobre el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana que s'estava celebrant aquells dies). El dia 20, els diaris afins a SC, entre ells *La Veu*, *La Publicitat* o *El Correo Catalán*, donen instruccions sobre la conducta a seguir durant l'aplec del dia següent, com havia passat en la FdH. *La Vanguardia* i d'altres diaris anuncien també els punts de sortida dels tramvies extraordinaris que conduiran a Les Arenes.

El dia 21, efectivament, es celebrà l'aplec-míting amb gran assistència de públic: *La Vanguardia* dona la xifra de 25 000 persones. Hi parlaren Roca i Roca, Junyent, Vallès i Ribot, Cambó, Martí i Julià, Salvatella i Albert Rusiñol. Davant dels intents dels provocadors lerrouxistes d'enfonsar l'acte amb crits insultants, es produí durant uns vint minuts un unànime i silenciós voleiar de mocadors blancs. Unamuno, que hi era, no se sap si referint-se a la faramalla de la FdH o per aquest espectacle de la mocadorada, potser aleshores pronuncià la coneguda frase, esdevinguda "llegenda urbana": "¡Levantinos, os ahoga la estética!"

Els dies 24-26 *La Tralla*, *Joventut* i *L'Esquella* es referiren als actes del diumenge anterior, amb ninots i alguna fotografia. El 28, *La Il·lustració Catalana* fou més generosa: 8 fotos, entre elles dues a la primera.

Però els antisolidaris no es quedaren curts: el dia 31 celebraren 15 mítings a Barcelona, que aplegaren, segons *El Progreso*, 20 000 persones.

Solidaritat Catalana i la premsa gràfica en la conjuntura electoral

Fins aquí fou la resposta als atacs dels militars a la premsa a finals de novembre del 1905 i a la Llei de Jurisdiccions (LdJ) que emmordassava la llibertat d'expressió. Al 1907, serà el segon acte d'aquesta funció, quan es convocaran eleccions, primer provincials (25 març) i després al congrés i al senat, per voluntat del nou govern conservador de Maura, format el 25 de gener. La premsa aleshores també tingué un paper essencial en la creació de nous esdeveniments polítics: promocionant SC en la convocatòria al Teatre Tívoli de Barcelona (14 abril), que aprovà el programa electoral, i explicant posteriorment el contingut d'aquest programa, donant a conèixer les candidatures a diputats i promovent el vot (21 abril). I alhora, atacant l'enemic sense descans, especialment a través de la desqualificació satírica gràfica. Aquest enemic

inicialment serà la direcció de l'estat monàrquic espanyol i els seus representants a Catalunya (i també a Madrid: els diaris madrilenys seran molt sovint objecte de crítica o d'escarni), però poc després, en migpartir-se el camp republicà unionista durant la primavera-estiu del 1906, serà encara més l'enemic interior personificat en Lerroux (a qui en gran mesura les instàncies governamentals deixaran el terreny lliure, confiant que la seva oposició podria evitar una victòria massa gran de SC) i els seus "jóvenes bárbaros". Aquests contraatacaran amb armes similars, però menys esmolades i més tèrboles, creant també revistes *ad hoc* i, sobretot, fent aparèixer el nou diari *El Progreso*, quan *La Publicidad* esdevindrà nítidament solidària. El republicanisme català s'enfortirà a més amb la creació del Centre Nacionalista Republicà, que, amb el *Poble Català* com a bandera, a més s'expandí periodísticament amb un conjunt de premsa comarcal, com ara *Foment* de Reus, *Baix Penedès* del Vendrell, *Catalunya Nova* de Tarragona, o la resurrecció de *La Tralla* (suspesa el gener del 1907) amb el nom de *Metralla* (pel febrer), i les dues peces de la marca Josep Roca i Roca (la revista il·lustrada *La Actualidad* i la satírica i efímera *Campana Catalana*) o la reeixida *Papitu* (ja del novembre del 1908).

Pel desembre del 1906 s'aprofundeix la separació entre unionistes i lerrouxistes, quan les assemblees provincials d'Unió Republicana de les quatre províncies catalanes aproven les tesis solidàries (el procés de ruptura acabarà el juny del 1907 amb l'expulsió de l'organització de Lerroux, de manera que el 8 de gener del 1908 es crearà, a Santander el Partido republicano radical, dirigit per ell). Pels mateixos dies es consolida el republicanisme catalanista o catalanisme d'esquerra amb la fundació del Centre Nacionalista Republicà, que, amb diverses metamorfosis, acabarà esdevenint el 1931 Esquerra Republicana de Catalunya, el partit hegemònic català durant la segona república. L'any comença, en el terreny periodístic, amb un article de Prat de la Riba a *La Veu* (1 de gener), "La nostra obra", una mena de balanç de SC en clau regionalista. *L'Esquella*, en l'espai del seu "Memorandum de l'any", inclou sis fotografies (Festa de l'Homenatge, Congrés de la llengua catalana, Mítting de les Arenes); el setmanari ha incorporat decididament el fotoperiodisme en les seves planes, de manera que, excepte en dos números, tots els d'aquest any 1907 portaran fotografies.

En el terreny polític es produeix un notable canvi, preparat per un decret d'amnistia (dia 5): l'abandó del poder per part dels liberals (que l'havien mantingut amb diferents crisis al llarg de tot l'any), del que s'apoderen (dia 25) els conservadors amb la figura d'Antonio Maura (don Anton), que prepara unes eleccions encomanades al ministre de Governació, ("el gran elector", en aquest cas Juan de la Cierva, 1864-1938), com era costum en el sistema del "torn pacífic" amb els mètodes de l'encasellat i la tupinada. Aleshores Ángel Ossorio y Gallardo (1873-1946) és nomenat governador civil de la província de Barcelona (16 de febrer). Com a assaig de les eleccions generals, els mauristes engeguen el procés d'unes de provincials. Immediatament SC proclamarà els seus candidats, amb la premsa gràfica com a promotora. El primer de març *L'Esquella* ja publica les fotografies d'aquests per a la província de Barcelona; el ninot de *La Campana* del dia 6 és una dona tocant una campana amb la mà dreta i assenyalant amb l'esquerra l'emblema de la SC, mentre crida. *¡Republicans a les urnes!* El dia 10, dels 39 diputats a elegir per la província de Barcelona, SC en treu 26, de manera que la diputació queda en les seves mans sota la presidència d'Enric Prat de la Riba (nomenat el 24 d'abril, cosa que possibilitarà, per exemple, la creació de l'Institut d'Estudis Catalans). L'acte següent serà preparar les eleccions generals. En la campanya electoral, la premsa serà essencial. Destaquem, per exemple, el veritable reportatge fotogràfic del

dia 12 d'abril del "Viatge de Salmerón a Catalunya" a *L'Esquella* (10 fotografies: al tren, a Reus i a les Borges, on apareix Macià), o l'article "L'Alçament", de Joan Maragall a *La Veu*, que acaba: "No és un *montón*, senyor Maura [...] És un alçament." El dia 14 es celebrà un míting al teatre barceloní Tívoli, presidit per Salmerón, on s'aprova el Programa de SC, llegit per Josep Roca i Roca, conegut com a "Programa del Tívoli": derogació de la LdJ, dignificació del sufragi, regeneració del cos social i autonomia regional i municipal.

L'acompanyament mediàtic fou immediat: el dia 19 *L'Esquella* publica a la primera un dibuix d'en Salmerón, firmat per Picarol, a més de, a l'interior, fotografies del míting del Tívoli (les tres de la gent omplint el carrer, a les portes del teatre, probablement de Brangulí, són de les més significatives) i les llistes completes dels candidats, amb imatges. *La Campana*, a la primera, presenta un dibuix dels candidats de SC: al centre de la imatge es donen la mà Salmerón, amb gorra frígia, Macià (que ha deixat l'exèrcit a conseqüència dels fets del *¡Cu-Cut!*), cap nu i amb vestit civil, i Cambó (amb barretina. *La Costa de Llevant* (setmanari il·lustrat catalanista, nascut el 1894, que s'adherí a la SC) el dia 20 narra la visita de Salmerón per les terres del Maresme i el sud de la Costa Brava.

En les eleccions del dia 21 es produí una gran victòria de SC: un total de 211 791 vots (amb una participació de prop d'un 65%) i 41 del 44 diputats. A Barcelona, SC obtingué una mitjana de 53 313 vots, enfront dels 21 939 vots lerrouxistes. Salmerón, Cambó i Macià són dels més votats (a Les Borges, Macià obtingué 7 161 vots, el 59% del cens i el 89% dels votants). Entre els altres elegits hi figuren Puig i Cadafalch, Junoy, Eduard Calvet, Vallès i Ribot, Ildefons Sunyol, Ferrer-Vidal, Girona, Pi i Arsuaga, Hurtado, Miró i Trepal, Junyent, Zulueta, Bertran i Musitu, Ventosa i Calvell, Garriga i Massó, Caballé, Raventós i Jaume Carner. La majoria era gent molt jove, amb una mitjana d'edat de 34 anys.

Mestrestant, el dia 18 s'havia produït un atemptat lerrouxista al barri d'Hostafrancs contra candidats de SC, cosa que segurament va contribuir a decantar un cert nombre d'electors cap a ells. Fou atacat amb armes de foc un faetó on viatjaven alguns dels caps de SC (Salmerón, Cambó, Eusebi Corominas, Odón de Buen, Roca i Roca, etc.), en què Cambó resulta greument ferit. Aquest atemptat fou representat amb dibuixos i fotografies a la premsa solidaria (fins a l'extrem que el dia 10 de maig *L'Esquella* publicà la radiografia del tòrax de Cambó, on s'hi observa una bala allotjada entre les costelles), alhora que fou blasmat pel periodista Adolf Marsillach (1868-1935), a *La Publicidad*, amb la famosa frase "Márchese usted, señor Lerroux". Els procés es completà amb les eleccions a senadors (5 de maig), en què SC obtingué 12 dels 14 llocs. El 30 de juny, dia de Corpus, al Parc de la Ciutadella de Barcelona s'organitzà una celebració de les victòries (amb, per exemple, fotografies a *L'Esquella* del dia 7 de juny).

Per aquells mateixos dies s'inicia el procés de reconstrucció del moviment obrer, molt malmès des de la vaga general del 1902. Així, el 10 de juny, *El Poble Català* publica un comunicat sobre el resultat de la reunió de les societats obreres de Barcelona al local de l'Associació de la Dependència Mercantil, que diu: "si com a catalans podem fer part d'una solidaritat catalana, com a treballadors ens convé constituir la nostra solidaritat". El moviment es consolida amb el Manifest de la Federació Local de Societats Obreres de *Barcelona* (FLSOB, 36 societats), origen de Solidaritat Obrera, que

agrupà sindicalistes, anarquistes i comunistes (3 agost, 57 societats). El dia 30 del mateix juliol, en una entrevista a *La Publicidad*, Antoni Badia i Matamala, un dels dirigents de Solidaridad Obrera, assegura que aquesta no va contra SC sinó contra el lerrouxisme, però el 19 d'octubre el primer número de *Solidaridad Obrera, Órgano de las Sociedades Obreras*, és a a dir de la FLSOB, dirigit per Jaume Bisbe (i amb Anselmo Lorenzo [1841-1914] a la rebotiga), apareix amb el següent dibuix a la portada: una matrona popular (amb un full a la mà amb les paraules Solidaridad Obrera) desperta un proletari adormit sobre una taula (on hi ha un aparell per fumar opi), possiblement per allunyar-lo del míting que somnia, en què una altra matrona, amb gorra frígia i bandera, arenga unes masses que fan una sardana. La publicació immediatament fou atacada per la censura i tingué la seva primera suspensió del 30 de novembre del 1907 al 13 de febrer el 1908.

El juliol, Maura havia presentat al parlament un projecte de llei d'administració local, origen de les primeres serioses dissensions en el sí de SC. No serà discutit fins a la tardor: intervingueren el Fomento del Trabajo Nacional (amb un exigent informe), mentre que el republicà catalanista Idefons Sunyol (19 octubre) i el regionalista Francesc Cambó (8 novembre, basant-se en l'informe de Duran i Ventosa) pronunciaren sengles discursos a les corts, el primer en clara oposició a la llei (degut, bàsicament –a més de a la escassa autonomia que el text contemplava– a la forma d'elecció dels representants, corporativa o estamental i indirecta) i el segon amb força sintonia amb ella (i, en general, amb la política maurista, que acabà sostenint). La mort de Salmeron a Pau (Occitània), on passava les vacances (20 novembre 1908) deixà SC sense el seu cap conciliador, mentre que el seu fracàs en les eleccions complementàries de Barcelona al congrés (13 desembre) afegí gel a la coalició.

La imatgeria solidària a la premsa gràfica

La iconografia simbòlica del moment comptarà amb un conjunt de mitjans, elements i estils dels que cal dir dir-ne quelcom. Dels mitjans de premsa n'hem dit l'essencial, però cal considerar algun altre extrem.

De la possible presència del cinema no n'hem trobat rastre, però de ben segur hi degué ser: es coneix l'existència de reportatges documentals d'esdeveniments de l'època, entre els que podem citar l'enterrament d'en Verdaguer, del que en parlen alguns egodocumentalistes, la “Boda de Alfonso XII” de Segundo de Chomón i de Baltasar Abadal, “Sucesos de Barcelona”, dels germans Baños i de Josep Gaspar, sobre la Setmana Tràgica, o diverses versions de la Guerra d'Àfrica.

Observem també una absència, que diríem inesperada. En el moment en què el cartellisme té una embranzida tan considerable al nostre país, hi ha una pràctica total carència de cartells sobre SC. Cap de les múltiples obres²⁴ sobre aquest tema reproduceix ni fa esment de cap altre cartell que no sigui el clàssic d'Antoni Utrillo. “Fills meus voteu el candidat de Solidaritat Eduard Calvet y Pintó”.

En la representació gràfica a la premsa trobem alguns elements constants que cal assenyalar: d'una banda, les grans aglomeracions ciutadanes (especialment pel carrer i

²⁴ Entre les que sobresurten les de Jordi Carulla (ed.), *Catalunya en 1000 cartells, des dels orígens fins a la guerra civil* (Barcelona, Postermil, 1994) i la col·lectiva *Cartells catalans. Del modernisme a l'Exposició Internacional de 1929* (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2007).

en marxa, però també en locals, per a celebracions i mítings, des de restaurants a teatres i places de braus), de l'altra la simbologia de la sardana (en pintures, dibuixos, fotografies) o dels castells humans (sobretot en dibuixos). Tots tres elements vénen a significar el mateix: “la unió fa la força”, sobretot quan és una unió basada en un voluntat concorde i d'ella se'n segueix una construcció ben dissenyada, equilibrada i harmoniosa, quan és una unió organitzada políticament (amb la divisa d'”un home, un vot”: encara es trigarà a considerar “una persona, un vot”, d'una banda, i encara el vot corporatiu o estamental cuejarà de manera insidiosa fins a provocar ruptures en el tema de la llei maurista d'administració local) i no una multitud informe. D'altres elements seran presents: la senyera –i les banderes, penons o ensenyes respectives de partits i agrupacions de tota mena, inclosa l'espanyola, republicana o no-, que apareix amb profusió, no solament hissada o brandada, sinó sovint embolcallant la gent o onejant, de vegades en mans d'un altre símbol, la matrona que tant pot significar Catalunya com la República (i alguna representació gràfica jugarà amb aquesta ambivalent ambigüitat). I les campanes i els seus campanars alertant, convocant (sense oblidar que el mateix nom d'algunes publicacions: campana, esquella, cu-cut, pu-put), com seria el cas, segurament emblemàtic, del número de *La Campana* del 19 de maig del 1906 o de *La Campana Catalana* del 28 de febrer del 1908. I, és clar, els emblemes de les tres grans branques polítiques de la SC, barretina, gorra frígia i boina, totes tres vermelles (però de vegades apareix la barretina musca o morada), a més de les ensenyes de classe, gorres, barrets durs, copaltes. Alguna imatge, per a millor assenyalar el fet solidari, farà intercanviar les lligadures als personatges representats. El pi de les tres branques (en algun cas cofat amb les tres lligadures de les tres ales solidàries) també serà present. No cal dir res de santjordis i dracs, *ça va de soi*.

I això en una societat moderna en què d'altres elements simbòlics laterals s'uniran a aquests, com ara els vehicles de la modernitat, des de tramvies elèctrics a bicicletes i automòbils, o, per descomptat, també el tren. Per exemple, ciclistes agrupats en la Festa de l'Homenatge, tren que porta els manifestants a Girona el febrer del 1906 o a Nicolás Salmerón per terres catalanes el 1907, els tramvies que porten gentades a la plaça de les Arenes per l'Aplec de la Protesta, o automòbils per anar a predicar la SC a Galícia (en ninots del *Cu-cut!* i de *L'Esquella* del 3 i 4 d'octubre del 1907, per exemple). En aquest context no serà balder, potser, recordar la importància que bicicletes i automòbils tenen en la imatgeria del pintor segurament més emblemàtic del temps, Ramon Casas, però, alhora i *a contrario*, també recordar que en l'atemptat d'Hostafrancs (18 d'abril del 1907) els solidaris encara anaven en un faetó tirat per cavalls.

Respecte de la forma, l'estètica, de dibuixos i fotografies, diríem que en el terreny fotogràfic²⁵ passariem d'un cert pictorialisme o realisme paisatgístic (amb figures o no) a una representació dels esdeveniments massius, paral·lel al pas del retratisme de la representació de tipus (els “caps d'estudi”) a la d'individualitats. I en aquest camp cal remarcar la importància de la presència de les principals personalitats polítiques del moment, no només en forma de bust, sinó en actituds dinàmiques: com

²⁵ Sobre el fotoperiodisme, l'obra encara no superada és la de Jaume Fabre (*Història del fotoperiodisme a Catalunya, 1885-1976*, Barcelona, Col·legi de Periodistes, 1990), però posteriorment tenim la sèrie d'articles de Josep Cruaños a *Capçalera* (1989-1994) i alguna incursió en algun autor en concret. D'altra banda, els fons Brangulí de l'Arxiu Nacional de Catalunya i la col·lecció Merletti del Centre d'Estudis Fotogràfics, així com l'obra d'Adolf Mas en el seu propi Arxiu Mas (a la Fundació Amatller) són indispensables per a endinsar-nos en el tema. Per a l'Estat Espanyol en el seu conjunt per a aquest període, es pot veure Publio López Mondéjar (*Historia de la Fotografía en España*, Barcelona, Lunwerg, 1997, especialment pp.141-151).

farà, per exemple, *L'Esquella* per La Festa de l'Homenatge o en les fotografies de la gira electoral d'en Salmerón l'abril del 1907. Tornant al pas del pictorialisme al fotoperiodisme, podríem dir que s'inventa un llenguatge seriat –potser a partir del cinema– en què es produeixen cròniques-reportatges quasi-cinematogràfics, cosa ben clara en el cas de les imatges del míting de Girona (especialment a *Il·lustració Catalana*) o de la mateixa repetida FdH (especialment *L'Esquella*). I això, en publicacions acabades de reinventar (seria el cas de nova *Il·lustració Catalana*) o d'inventar (*El Diluvio Il·lustrado* o *La Actualidad*, amb intents fallits com *La Senyera*²⁶) o en d'altres que, ja antigues, donen cada vegada més espai a la fotografia periodística, com seria el cas, també tan repetit, de *L'Esquella*, i no només en el tema (central, així sí) de la SC, sinó en d'altres aspectes (com les inundacions del Baix Llobregat i del Cardener o descarrilaments de trens, o bé el seguiment del Congrés de la Llengua Catalana o de les obres de la Reforma de Barcelona). Seran els grans fotògrafs ja reconeguts com Merletti, Adolf Mas o Ballell²⁷, que ara tenen un espai a les publicacions periòdiques (encara que no hi figurin els seus noms, sinó de vegades la indicació “instantània” i el nom de la publicació on apareix); o d'altres de més joves, com Brangulí²⁸ i Co de Triola (aquest dedicat a la fotografia esportiva i aèria).

En el dibuix²⁹, també es produeix un canvi notable, del realisme o impressionisme (que supleix la no presència de càmeres en el moment dels fets, com en el cas de l'atemptat d'Hostafrancs: però també ens donaran fotografies dels “llocs dels fets”, cosa que encara passa estúpidament avui) amb “dibuixos del natural” (el dibuix d'Opisso a *La Veu* que representa el banquet de la Lliga de novembre del 1906 n'és un cas paradigmàtic), a una estilització, que si ja havia aparegut amb el modernisme en formes simbolistes (Alexandre de Riquer, Apel·les Mestres), ara s'aproparà a una idealització basada en l'abstracció d'una linealitat estilitzada d'un Smith i un Bagaria, o en les formes popularment bonhomioses i circulars d'un Opisso passat per París o d'un arrodonidor Xavier Nogués; mentre Junceda, Picarol, Cornet o Apa, entre molts altres, opten pel dibuix senzill, que pot ser clar o empastat, segons el moments i les necessitats; Llaverias, en canvi, potser és el dibuixant-pintor més “noucentista” del moment, amb el seu mediterraneïsm postimpressionista neoclàssic, doblat de dibuixant d'animals. D'entre els dibuixants hi ha un predomini de la generació que podríem anomenar de la primera república (els nascuts entre 1860 i 1875), però encara trobem també una significativa representació dels de la generació anterior (Riquer, Mestres) i alhora n'hi ha de molt més joves (alguns –potser els més representatius– només són a la tercera dècada de la seva vida, com Cornet, Feliu Elias, Opisso, Junceda, Bagaria o Ismael

²⁶ Va aparèixer el gener del 1907 com un “setmanari d'informació gràfica”, catalanista, amb profusió de fotografies. És interessant de notar que a la primera del número 1 (potser l'únic existent) hi ha un dibuix de Junceda representant un fotoperiodista, amb la seva càmera desplegada.

²⁷ Es pot veure AADD, *Frederic Ballell, fotoperiodista*, Barcelona, Renart/Institut de Cultura /Arxiu Municipal, 2000.

²⁸ Veure el catàleg de l'exposició *Brangulí* (celebrada a Madrid i Barcelona els 2010-2011), de la Fundación Telefónica i el CCCB.

²⁹ En aquest terreny tenim una notable quantitat de monografies i algun escrit generalista, però encara no s'ha produït una obra de síntesi del tot satisfactòria, cosa de lamentar donat el gruix i la vàlua dels dibuixants catalans de l'època modernista-noucentista. Les sovintejades exposicions han permès al públic, si més no, un fructífer apropament *de visu*. Es poden consultar Ricard Mas Peinado (*Els artistes catalans i la publicitat, 1888-1929*, Barcelona, Parsifal, 2002), Lluís Solà i Dachs (*La premsa humorística*, Barcelona, Bruguera, 1978-1979, 3 vols, i *La caricatura política i social a Catalunya. 1885-2000*, Barcelona, Duxelm, 2005), així com les obres col·lectives *Il·lustradors a Catalunya. 1841-1939* (Barcelona, Fundació Jaume I, 1995) i *El dibuix a Catalunya. Cent dibuixants que cal conèixer*. (Barcelona, Pòrtic, 2004).

Smith, de 28 a 20 anys el 1906); els fotògrafs són en la seva majoria de la generació republicana (però Co de Triola o Brangulí són de la darrera tongada). En resum, atenent els dibuixants i fotògrafs esmentats, tindriem una mitjana d'edat d'uns 34 anys el 1906; amb un màxim de 52 anys (Mestres) i un mínim de 20 (Smith) aquest any. Continuant amb el tema generacional, és de destacar la joventut d'algunes de les figures més rellevants del procés solidari, encara que n'hi hagi també –i també d'assenyalats, començant per Salmerón- ja gairebé ancians. Entre els més joves figuren Cambó, D'Ors, Ventosa i Calvell, Layret, Claudi Ametlla, Rovira i Virgili, Companys, Salvatella, Pereña, Emilià Iglesias o els Ulled, tant solidaris (de diverses tendències) com lerrouxistes. Destaca, però, la mitjana d'edat dels diputats elegits el 1907: entre 33 i 34 anys... significativament la mateixa edat que la mitjana dels il·lustradors. No és d'estranyar que molts d'ells continuïn estant al capdavant de la lluita política i de la il·lustració periodística durant els trenta anys següents, i que tinguin el seu moment més productiu quan el ferment de la SC, després de massa llargs anys d'incubació i lluita, doni els seus fruits més esponerosos durant els anys trenta, anys republicans i autonòmics, anys de l'esquerra catalanista.

La Setmana Tràgica i la premsa gràfica.

El comportament de la premsa (especialment, la gràfica) al voltant dels fets de la Setmana Tràgica³⁰ ha de considerar-se en tres diferents moments. Un primer seria el desencadenant, la guerra de Melilla (juliol del 1909). Un segon, els dies de la revolta (la darrera setmana de juliol) i les seves immediates conseqüències repressores (agost-setembre). I un tercer, en torn de l'afusellament de Ferrer, la reobertura de les corts i la caiguda de Maura (octubre). En el primer i darrer moments la premsa va poder actuar en gran mesura (encara que no totalment) com a portaveu de les diferents posicions político-socials, i, per això mateix, com a factor d'esdeveniments político-socials. No fou així durant el segon període, el central, quan, emmordassada, es veié obligada al

³⁰ Les dues obres historiogràfiques clàssiques sobre la qüestió serien Josep Benet (*Maragall i la Setmana Tràgica*, Barcelona, Edicions 62, 1965) i Joan Connelly Ullman (*La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España. 1898-1912*, Barcelona, Ariel, 1972), gotes dues recentment reeditades, prescindint ara de les aportacions que es produïren entorn del centenari dels fets, que valdrien per elles mateixes un llarg escrit, que en una primera aproximació feu Francisco de Paula Fernández Gómez en el número 8 d'aquesta mateixa revista. Citem, molt desordenadament i a manera de recordatori, els números especials de *L'Avenç*, *Sàpiens*, *Carrer*, *Presència*, *Afers*, *Analecta sacra tarraconensia*, *l'Erol* o *Revista de Catalunya* dedicats als fets; o les cròniques d'Ignasi Aragay al diari *Avui* del 26 de juliol a l'1 d'agost del 2009. Els congressos de la Balmesiana o del CHCC, l'obra col·lectiva *Tràgica, roja i gloriosa. Una setmana de 1909*, editada per Arxiu nacional de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona, *La Setmana Tràgica, motius i fets*, dels grups de recerca local de Barcelona, l'exposició virtual de l'ajuntament de Barcelona, etc. O les monografies i articles d'Antoni Dalmau, Pere Solà, Hilari Ragner, Xavier Casals, David Martínez Fiol, Francisco Bergasa, José Carlos García Rodríguez, Dolors Marín, Gemma Rubí, Ramon Corts i Blay, Alexia Domínguez Álvarez, Eduard Masjuan, Joan Bada, Jordi de Cambra, etc., d'intencions i qualitat molt diferents. Sense oblidar les disperses i abundants aportacions al coneixement i interpretació dels fets a les comarques catalanes, i recordant també, la novel·la negra d'Andreu Martín, *Barcelona tràgica* (Barcelona, Ara llibres, 2009) o les dramatitzacions de Joan Sanjoan (*Finestrelles*, núm. 14) o *Enllà del temps, Barcelona i la Setmana Tràgica 1909-2009*, revisió del muntatge fet al 1975 pel Grup de l'Escola de Teatre de l'Orfeó de Sant. És de destacar el treball en línia *Les dames de juliol. La participació femenina a la Setmana Tràgica*. Un punt i apart mereix l'obra col·lectiva, catàleg d'exposició, *1909. Fotografia, ciutat i conflicte*, Barcelona, Arxiu fotogràfic de Barcelona, 2009, que incideix directament en les qüestions que tractem en aquest article. Fou especialment interessant des d'un punt de vista erudit l'exposició organitzada per la Universitat de Barcelona i el Pavelló de la República i ho és el catàleg *on line* del CRAI, *La Setmana Tràgica del 1909. Recurs amb motiu del centenari (1909-109)*.

silenci -ja sia perquè no se'n publicava, ja sia per la censura militar-, o bé a una simple constatació (sovint parcial i/o esbiaixada) dels fets, o fins i tot desvirtuant aquests fets, estraient-los i presentant-los d'acord amb la voluntat del poder polític del moment, actuant d'acusadora i fins i tot directament de delatora. No podem oblidar, amb tots els matisos necessaris, però amb fermesa, la consigna de *La Veu de Catalunya: Delateu!* Ni la secció del diari que mantingué durant setmanes: *Els fets vandàlics*.

Recordem, d'antuvi, que a Barcelona (i en d'altres llocs), la premsa fou totalment emmudida (per uns i altres) durant la Setmana Tràgica: no aparegué cap diari barceloní i algunes publicacions periòdiques van trigar força a fer-ho posteriorment o no tornaren a sortir (fou el cas de *Metralla*).

En canvi, si els "ninotaires" poc contribuïren *a posteriori* a documentar la Setmana Tràgica, sí ho feren els fotògrafs, que es convertiren en els grans protagonistes de la premsa gràfica del moment, fins el punt que podem dir que fou llavors quan va néixer de manera decidida i contundent el fotoperiodisme català, alhora que l'espanyol ho feia en aquests mateixos dies amb un altre protagonista, la Guerra de Melilla, (indissolublement lligada a la mateixa Setmana Tràgica), que també va tenir la seva cobertura escrita, fotogràfica i fins i tot cinematogràfica (els germans Baños, Antoni de Pàdua Tramullas [1879-1961]) específicament catalana, sobre el terreny. És bastant evident que els fotògrafs (el 1900 n'hi havia 71 d'inscrits com a professionals a la província de Barcelona) tingueren la càmera ben a punt durant el desenvolupament dels successos de Barcelona (i d'altres moltes localitats de Catalunya) de la darrera setmana de juliol del 1909, malgrat que no podien veure publicada la seva obra de manera immediata (no hi havia premsa), i malgrat que en alguns casos varen passar setmanes fins que la pogué contemplar el públic, i fins i tot malgrat que les seves fotografies varen quedar amagades en algun arxiu, esperant que un historiador les descobrís anys més tard i que l'efímer periodístic acomplís aleshores la funció de document testimonial. Però cal dir que la majoria de fotografies publicades aleshores foren fetes *postfactum*, sobre els resultats de la sublevació (edificis cremats, actuació de les "forces de l'ordre" una vegada acabat l'amotinament, presència de simples espectadors -freqüentment dones i nens- sovint més amatents a mirar la càmera que els fotografia que no pas l'espectacle de les destrosses, etc.) els dies immediatament posteriors. Si és cert que el "fotoperiodisme estàtic" feia dècades que es practicava, el que funcionava com un reportatge viu feia poc que havia començat a exercir-se: com hem vist més amunt, podem dir que no fou fins a retratar l'activitat entorn de la Solidaritat Catalana que no es donaren les primeres passes realment consistents. Ara, aquest fotoperiodisme va fer un nou gran pas endavant, malgrat la contrarietat que representava el *gap* temporal entre la presa de la imatge i la seva publicació. Podem dir que totes les publicacions periòdiques que solien contenir en les seves planes elements fotogràfics, ara els proporcionaren a cor què vols. Especialment des de la *Il·lustració Catalana* -i el seu mensual femení *Feminal* i a *La Actualidad*, el *Diluvio Il·lustrado* o *La Hormiga de Oro*, i en menor mesura *La Campana de Gràcia*, *L'Esquella de la Torratxa* o *¡Cu-cut!* Les publicacions d'humorisme polític gràfic (bàsicament les tres últimes citades) tingueren en la fotografia un útil molt eficaç, però, per la seva pròpia naturalesa, va predominar en elles el ninot, que fou exclusiu en el cas de *Papitu*. Els magazines, en canvi, donaren a la foto una funció essencial, mentre els "ninots" foren del tot secundaris, o fins i tot pràcticament absents. Cal advertir que a la fotografia es va afegir el cinema, com hem dit, en cobrir periodísticament la Setmana Tràgica (Ricardo Baños, 1884-1939; Josep Gaspar, 1882-1970), però el material aleshores produït no sabem on es troba (potser a Mèxic o al

Perú?), si és que no ha estat definitivament perdut. En tot cas, en certa mesura algunes de les imatges fotogràfiques conservades podríem relacionar-les amb “seqüències cinematogràfiques”, fenomen que podem observar encara millor en alguns reportatges fotogràfics contemporanis sobre inundacions o sobre accidents, especialment ferroviaris, i també, és clar, en el mateix tipus de material relatiu a la Guerra d'Àfrica³¹.

Un altre fenomen també ens inclina a considerar aquest període com el de la definitiva eclosió del fotoperiodisme, el fet que la major part de les fotografies de premsa portin la firma dels seus autors –com ja passava des de feia temps amb les fotos d'estudi, amb les del realisme paisatgístic o amb les pictorialistes. Això significava que el fotoperiodisme passava a ser una professió reconeguda, en reconèixer-se explícitament l'autoria personalitzada, com ja passava feia temps amb el periodisme escrit o el dibuixat, tots dos firmats pels seus autors. El procés evolutiu de la firma de les imatges fotogràfiques a la premsa durant la primera dècada del segle passa per un primer moment en què només apareixen signades les fotografies que no il·lustren l'actualitat, sinó que, d'una o altra manera, són considerades “artístiques”; poc després (cap allà 1906-1907, com hem vist) es generalitza l'atribució de la fotografia d'actualitat a l'empresa editora de la publicació (i també a algun fotògraf adscrit en exclusiva a la publicació, com si fos de plantilla), per a finalment aparèixer a peu de foto el nom del seu autor (ja en alguns casos des del 1906, però de manera general des de la guerra de Melilla i la Setmana Tràgica, encara que no totes les publicacions seguiran aquest camí).

Finalment, cal assenyalar un fenomen paral·lel de gran relleu: l'edició de col·leccions de targetes postals relatives a la Setmana Tràgica. Se n'editaren diverses (entre elles, les de Magda J.V., “Sucesos de Barcelona. Julio 1909” i “Conventos incendiados”), però la més rellevant fou obra de l'editor Àngel Toldrà Viazó³², que publicà 3 000 exemplars d'una col·lecció de 100 postals sobre els efectes de la Setmana Tràgica (“Sucesos de Barcelona “26-31 de julio de 1909”, sense firmar, però moltes d'elles pertanyents a autors coneguts, posat que algunes havien estat publicades prèviament a la premsa). Es tracta exclusivament d'edificis religiosos incendiats, la immensa majoria sense cap persona (només en 17 s'hi veu algú, d'elles dues amb força gent i una tercera, la única que s'escapa de la regla general, mostrant-nos una casa de veïns del carrer de Sant Pau, canonejada per l'exèrcit, que uns paletes reparen sobre una

³¹ A *La Vanguardia*, de l'1 de setembre al 11 d'octubre (en 13 dies diferents) hi ha constants anuncis de films sobre La Guerra del Rif, amb títols diferents (Los sucesos del Rif, Guerra en el Rif, Guerra del Rif [Toma del Gurugú], Campaña de Melilla, Campañas de Melilla, Guerra de Melilla, Episodios de la Guerra de Melilla i, en català, “La Campaña de Melilla”), atribuïts a la Casa Pathé i la Casa Cines, sense nombrar operador, que es passen a les sales Napoleón, Balmes, Mercè, Poliorama, etc. El dia 12 d'octubre hi ha dos anuncis, un del Bohemia i l'altre del Poliorama, que es refereixen a una altra pel·lícula, ara de pare conegut, Ricardo Baños, que l'anunci del Bohemia titula “Episodios del Rif. Toma del Gurugú”, i el del Poliorama “Campaña del Rif”; el dia 20 un anunci d'aquesta sala avisarà que el film es projecta en els seus “últimos días”. Reproduïm l'anunci del Poliorama del dia 12: “Hoy se exhibirá la mejor película de la “Campaña del Rif” que hasta ahora se haya proyectado, “la más sensacional”, y la que mejor reproduce los emocionantes episodios ocurridos en la guerra. Esta película está tomada por el intrépido operador de la HISPANO FILM, Ricardo Baños” (p. 11). No hem trobat, en canvi, entre l'1 d'agost i el 31 de desembre del 1909, a la mateixa publicació, cap rastre de films sobre la Setmana Tràgica.

³² Aquest editor barceloní (1867-1956) des de començaments del segle XX publicà col·leccions de postals (bàsicament de Catalunya) des del seu taller del carrer de la Canuda 41-43 (“ATV. Fábrica de calcomanías, cromos, oleografías y estampería de todas clases”). Veure Ernest Boix i Joan Gutsems, *Catalunya cent anys enrere. La historia de Catalunya en més de 4000 postals editades per Àngel Toldrà Viazó*, Sabadell, AUSA, 2008, 2 vols. Conté 4 321 targetes postals.

bastida). S'han conservat diverses col·leccions completes i molts exemplars solts, però no ha arribat al nostre coneixement l'existència de cap targeta utilitzada per a la seva funció teòrica, la del correu postal. Recentment es va celebrar una exposició sobre el tema³³, de la que s'edità un catàleg amb consideracions estètiques, semàntiques i antropològic-sociològiques, però amb escassíssimes referències tant als autors de les fotografies com als autors de les destruccions (¿o deconstruccions?) fotografiades.

L'anomenada Setmana Tràgica (“Revolta de Barcelona”, “Successos de Barcelona”, “Setmana Roja”, “Setmana Trista”, “Fets Vandàlics”³⁴ són algunes de les altres denominacions donades en aquells moments) consistí en una vaga general iniciada el 26 de juliol a Barcelona contra la Guerra de Melilla³⁵, propugnada per socialistes, sindicalistes i anarquistes de Solidaritat Obrera, seguida de vagues similar a les principals ciutats catalanes, i continuada el dimarts 27 a la capital i a aquestes ciutats amb insurreccions populars que produïren incendis en molts edificis religiosos, amb la passivitat de les “fuerzas del orden” i la anuència del “poble menut”, dones i nens inclosos. El dimecres 28 continuaren els incendis i s'inicià a Barcelona l'aparició de francotiradors no identificats -possiblement d'un i altre extrem de l'espectre ideològic- que disparaven des de diferents edificis. Aquest mateix dia i el dijous 29 es va produir una forta actuació de les esmentades “fuerzas del orden” –guàrdia civil i militars vinguts de diferents llocs de la Península-, amb descàrregues indiscriminades i canonades a desdir, de manera que s'inicià un clar replegament dels revoltats i la paralització de la seva activitat ja el divendres 30, que conduí a la seva derrota el dissabte 30 i a la tornada a la “normalitat” el diumenge 1 d'agost³⁶. Hi hagué un centenar de morts, ferits a desdir (molts d'ells no passaren per centres sanitaris per por a les represàlies) i una vuitantena

³³ AADD, *Pedro G. Romero, F.X., sobre el fi de l'art / F.X., sobre la fi de l'art. La Setmana Tràgica*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2002. En l'avinentsa de l'exposició *Barcelona 1900* (hi ha un catàleg publicat per Lunwerg) al Museu Van Gogh de Amsterdam, el 2008, es va fer una edició d'aquestes postals.

³⁴ És la denominació amplament difosa per la Lliga regionalista i el seu diari *La Veu de Catalunya* (amb una rúbrica *ad hoc*, mantinguda durant mesos, que “recollia, sense massa escrúpols en la tria, tot allò que hi podia haver d'odiós i de vergonyós en el succés”, Claudi Ametlla, *Memòries polítiques. 1890-1917*, Barcelona, Pòrtic, 1963, p. 275), denominació objecte de burles i sarcasmes per part d'alguna premsa d'esquerres, singularment pel *Papitu*, que durant setmanes fins i tot arribà a dedicar una espècie de secció als “Fets Vandàlics”.

³⁵ El juliol del 1909 foren atacades pels rifenys les obres de la construcció d'un ferrocarril que havia de facilitar el transport entre Melilla i les instal·lacions de les mines que pensava explotar la Compañía Española de las Minas del Rif, constituïda el 1908. Davant d'això, els militars espanyols iniciaren la mobilització de reservistes, molts d'ells ja casats i amb criatures, per dur-los al Rif, cosa que (a més de la possibilitat de rescatar el reclutament amb diners, que només podien aconseguir les classes riques) causà un gran malestar, especialment entre el poble menut, manifestat sobretot en el moment de l'embarcament de tropes al port de Barcelona. La premsa d'esquerres manifestà el seu desacord amb la guerra, mentre que la dretana recorria al patriotisme. En el desenvolupament de les accions militars es produí un gran desastre al Barranco del Lobo (27 juliol), a la muntanya del Gurugú (885 m. d'altura), al sud-oest de Melilla, amb molts morts, cosa que reforçà encara més les posicions contràries a la guerra.

³⁶ El relat dels fets tingué aleshores dues versions paradigmàtiques contradictòries, procedents totes dues de la premsa. La primera és el relat que la majoria de diaris donaren els primers dies de la fi de la vaga, “consensuat” entre els representants d'aquests i la censura militar (per exemple, *La Vanguardia* de l'1 d'agost, *La Campana* del 3 o *La Catalunya* del 7). La segona és la donada per *L'Humanité* francesa (que no aparegué en castellà fins el 1910 en la versió que en dona en el seu llibre Lluís Simarro, *El proceso Ferrer y la opinión europea*, Madrid. Imprenta Eduardo Arias, 2 vols.) poc dies després (12-19 d'agost) en una sèrie de vuit articles firmats amb el pseudònim de Magín Vidal y Ribas (Antoni Fabra i Ribas [1879-1958], socialista, membre del Comitè de Vaga de Barcelona, Magí Marcet [1880-1969], sindicalista, i Rossend Vidal, anarquista, presidente de la Federación Obrera de Sabadell), amb el títol de *La révolte ouvrière en Espagne*.

d'edificis afectats.

Vaga general convertida en insurrecció popular sense direcció ni sindical ni política, en la que no hi hagué intervenció dirigent ni de lerrouxistes, ni de republicans unitaris, ni de republicans catalanistes, ni de socialistes o anarquistes, i enfront de la qual dinàstics, carlistes i regionalistes mantingueren una actitud atemorida i expectant, mentre capellans i monges, en la majoria dels casos, van optar per fugir disfressats³⁷. Preguntar-se per “qui se'n beneficià” de tot això per tal de trobar el causant-culpable, en aquest cas segurament ens conduiria només a un no-lloc, doncs els beneficiaris ho foren mesos més tard... i probablement no gràcies als successos de la darrera setmana de juliol per ells mateixos, sinó a la cruel i dura repressió, que constituí, a més, un flagrant error polític dels que la dirigiren i aprovaren (conservadors i regionalistes, sobretot), i una bossa de vots per als seus oponents (especialment els liberals i, en part, els republicans de tot pèl). Podríem preguntar-nos, en negatiu, a qui va perjudicar. Aleshores veuríem que, si immediatament les perjudicades foren les institucions eclesiàstiques (convents, esglésies, escoles religioses, institucions benèfiques i obreres catòliques, etc.), de fet la repressió actuà bàsicament no tan sols contra les persones suposadament implicades en els fets (milers de detinguts, 5 execucions, entre elles les de Ferrer i Guàrdia, un munt de condemnes a presó, algunes d'elles a cadena perpètua, desterraments a dojo...), sinó bàsicament en les institucions, la premsa i les escoles de l'esquerra, especialment de la classe obrera. I, políticament, la Solidaritat Catalana, ja seriosament ferida com hem vist, va quedar definitivament trencada. Així, Catalunya, amb les seves classes populars, obrers i menestrals, el “poble menut”, efectivament sollevats però sense direcció, va llençar a les escombraries la seva primera gran victòria democràtica del segle XX: les esquerdes entre les classes socials, distorsionades a més pel joc brut del pseudorevolucionarisme anticlerical lerrouxista i el dretanisme clerical de lligueros i carlins, havien fet a miques la possible identitat democràtica nacional.

En l'immediat, la repressió aplegà en contra la totalitat de l'esquerra i la majoria de les classes populars, cosa que aprofità el liberalisme dinàstic per furgar contra Maura per tal d'obtenir el poder. Com ens diu Claudi Ametlla en les seves memòries: “Un *slogan* adient: “Maura, no!” va concretar l'expressió del veritable odi popular concitat contra aquell polític; i en els diaris, pels murs dels carrers, en botonets per a les solapes, i per tot arreu, podíeu veure la frase condemnatòria”. Així, en produir-se l'octubre l'obertura de les corts, hi hagué una quasi unanimitat de l'oposició en contra de Maura, de manera que el rei l'abandonà i va cridar els liberals al govern. La Lliga, en canvi, recolzà Maura. Era el trencament definitiu de Solidaritat Catalana, cosa que perjudicà greument la Lliga en el terreny electoral, mentre beneficiava el Centre Nacionalista Republicà. Així, en les eleccions a diputats provincials del 24 d'octubre, en les que no es presentaren els lerrouxistes (al·legant que no hi havien condicions per a fer-ho), el republicanisme català obtingué, pel districte de Barcelona, 3 dels 4 llocs, mentre la Lliga

³⁷ Els relats d'alguns protagonistes resulten ben clars. Especialment Claudi Ametlla, Adolfo Bueso, (*Recuerdos de un cenetista. I. De la Semana Trágica a la Segunda República*, Barcelona, Ariel, 1976), Pere Corominas, Antoni Fabra i Ribas (*La Semana Trágica. El Caso Maura. El krausismo*, Madrid, Seminarios y Ediciones, 1975), Josep Maria Francès, Amadeu Hurtado (*Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps, 1894-1930*, Barcelona, Ariel, 1969), Joaquim Maria de Nadal (*Memòries. Vuitanta anys de sinceritats i de silencis*, Barcelona, Aedos, 1965), Manuel Ribé (*Memorias de un funcionario*, Barcelona, Marte, 1963), Irene Rocas (*Memòries d'Irene Rocas*, Palafrugell, Arxiu municipal, 1998), Josep Maria de Sagarra (*Memòries I*, Barcelona, Edicions 62, 1981; primera edició, 1954) i Carles Soldevila (*Del llum de gas al llum elèctric*, Barcelona, Aedos, 1951; reedició, Barcelona, Empúries, 2002).

aconseguia el quart i la dreta (conservadors, carlins i Comitè de Defensa Social coalitzats) no en treia cap; cal afegir que un 14% dels vots foren en blanc o nuls (alguns amb el nom de Ferrer i Guàrdia). Mentrestant, a l'ajuntament barceloní els lerrouxistes dominaven ja en les eleccions del 2 de maig i tornaren a fer-ho en les del 12 de desembre. Ja el 1910, en les eleccions parlamentàries, els dinàstics (liberals i conservadors) es referen i obtingueren 16 diputats, mentre els republicans catalans n'obtenien 13, la Lliga n'aconseguia només 8 i els radicals es quedaven amb 5.

La premsa gràfica després de la Setmana Tràgica

No obstant aquesta realitat en el terreny polític-social, la modernitat-modernització resultava impossible de deturar, de manera que, si en el terreny polític conduiria a la llarga a la segona república, en el cultural-comunicatiu que ara ens ocupa produiria, immediatament, entre d'altres fenòmens (llegeixi's allò de les "grans paraules", allò del modernisme-noucentisme, i allò del petit dia a dia de l'associacionisme de la societat civil) aquell fotoperiodisme madur al que ens hem referit més amunt. Mirem-lo més de prop. Comencem amb *La Campana* i *L'Esquella*, ara dirigides per Màrius Aguilar. No es distingiren el 1909 per l'abundor de les seves fotografies. *La Campana* en porta molt poques, i les que hi figuren no les firma: un parell de l'embarcament de soldats al port de Barcelona, sols una dels "successos" (el convent dels escolapis de la Ronda de Sant Antoni, incendiats) i una darrera del nou governador civil, el valencià maurista Evaristo Crespo Azorín (1863-1941, 21 agost), però amb una gairebé exclusiva fotografia (veurem més avall com *La Actualidad* també en va publicar una), sense firmar, però que sabem de Merletti, del consell de guerra contra Ferrer (número del dia 16 d'octubre, ja després del seu afusellament, número on hi ha un ample extracte del discurs del seu defensor). A destacar, també, la fotografia de Pau (sic) Iglesias del número del 24 de juliol, no tant per ella en sí, sinó pel seu peu: "Ha sabut interpretar amb clara expressió el sentiment de l'Espanya que treballa i sofreix sobre la guerra del Marroch", i de "la massa obrera en pes, que pensa tota com ell". *La Campana*, d'altra banda, destaca per alguns dels seus "ninots": com ara la portada del famós Picarol sobre la guerra en el Rif o el dibuix de crítica a la LdJ, en què la "Premsa" figura com una dona amb la boca tapada i les mans encadenades, darrera els barrots de la cel·la d'una presó (17 de juliol). Sobre la Setmana Tràgica, el mateix Picarol encapçala el número del 31 de juliol amb un dibuix en què tres homes contempen des d'un terrat³⁸ el cel de la ciutat de Barcelona amb traces de coets, amb el següent comentari: "Noi, jo no l'entenc aquest pet de piulas" Acabant amb els "ninots" de *La Campana*, esmentem el molt realista, sense signar, del número del 14 d'agost, en què Prat de la Riba aconsella Cambó, que té una conversa telefònica amb Maura, que doni al cap del govern via lliure per a una actuació "sense complexos", és a dir per a la repressió sense mesura, a canvi de la llei d'Administració Local. Més tard, a finals d'estiu i durant la tardor, *La Campana* publicà un seguit d'articles de Gabriel Alomar i

³⁸ Els terrats es convertiren d'una banda en caus dels francitadors i per altra en observatoris de l'"espectacle" que ofería la ciutat. El testimoni de Gaziell ens refereix ambdues funcions en un sol episodi. El seu pare i ell una nit pujaren al seu terrat per tal d'observar la ciutat. Mentre ho feien es convertiren en diana d'un francitador que, per sort per a ells, va resultar ser poc eficaç, de manera que en sortiren il·lesos *Tots els camins duen a Roma, II*, edició de 1981, pp. 132-133). Esclasons, Francés., Bueso, Murià, Irene Rocas o Pere Coromines són alguns del egodocumentalistes que també pujaren al terrat a veure foc i fum, com el nen Joan Coromines (fill de Pere Coromines), que va contemplar "moltes fumeres" des de Montcabrer, cim sobre el poble de Cabrils, al Maresme barceloní (nota 1 del capítol *La "Setmana Tràgica"* de las memòries del pare, *Diaris i records de Pere Coromines. ** De la Solidaritat al Catorze d'abril*, Barcelona, Curial, 1974).

del seu director Màrius Aguilar contra la Lliga i propugnant una forta esquerra nacionalista catalana (també en acudits gràfics com el de la primera el 20 de novembre, que escenifica la negativa dels republicans a aliar-se amb la Lliga), alhora que reivindicaven el bon tractat donat pels insurrectes del juliol a capellans i monges (un ninot del mateix 20 de novembre compara els estralls de la crema de convents del 1835 amb la blanesa del 1909³⁹)

Passem a *L'Esquella*, que conté força més informació fotogràfica. Els números del 30 de juliol i del 6 d'agost porten respectivament, 6 i 8 fotografies amb els títols de "La revolta de Barcelona" i "Després dels successos de Barcelona". A diferència d'altres publicacions, la majoria de les fotos no es refereixen a edificis religiosos incendiats (sols 4), sinó especialment als ferits i morts (4 i 1 fotos), així com a actuacions dels insurrectes diferents de la tòpica "crema de convents" (una barricada, un tramvia bolcat, un "moment de pànic al Paral·lel")..

El ¡*Cu-cut!*, té en Brangulí el seu principal fotògraf, amb 11 peces (números dels dies 5 i 12 d'agost), totes *postfactum*, de les que 2 són de Sabadell i 3 de Manresa. També hi figura Buxareu, amb 4 de Barcelona, al dia 5.

Finalment observem el *Papitu*. La publicació no conté fotografies, però sí molts dibuixos, alguns d'extraordinari interès. La revista la va fundar el 25 de gener de 1908 el polifacètic Feliu Elias (1878-1948), conegut com a dibuixant amb el pseudònim d'Apa. Va tenir des del començament un to ben republicà i catalanista d'esquerres, oposat de manera molt activa al conservadorisme regionalista de la Lliga⁴⁰. En el número del 21 de juliol, hi figura un acudit d'Apa: dos caçadors "fills de casa bona" comenten: "-Ja estic tip de cassar perdius, y conills, y cervos, y singlans. -¿Si anavem a l'Àfrica a cassar micos?". En el mateix un altre ninot d'Apa, premonitori: un capellà i un pagès observen un paisatge rural: "-Después diràn que tot son convents.¿Miri quant de terreno per aprofitar", diu el capellà. El 4 d'agost, a portada, apareix un dibuix anònim d'un conjunt de baiards de la Creu Roja transportant cadàvers, un capellà beneïnt-los, el mar amb vaixells de guerra al fons i una figuera de moro: "Aquests ja han guanyat una creu", diu el peu. A l'última, un altre ninot d'Apa: un panxut comerciant comenta: "Gracies a Deu que podré desempellegarme d'aquella partida de cigrons averiats que em van sobrar de la guerra de Cuba". Molt més endavant, el 6 d'octubre, ens trobem amb una enorme caricatura de Maura sostenint una càrrega, el Gurugú, en el moment de l'obertura de las corts, obra també d'Apa. Durant tots aquests mesos no hi ha exemplar sense espais en blanc, amb la inscripció "Aquest número ha passat per la censura".

Estudiem ara les revistes pròpiament "il·lustrades", que en aquell moment volia dir que la seva matèria primera era la fotografia, amb un text que pot comentar la imatge, però que sovint és totalment aliè a ella, com si textos i fotos fossin móns diferents (cosa que es produeix de manera molt habitual *La Hormiga de Oro*).

³⁹ En el dibuix, entre d'altres escenes, es veuen un escombraire i una monja, somrients i de bracet, i La monja diu: "Veuré el cinematògrafo".

⁴⁰ A les seves *Memorias de un cero a la izquierda* (Mèxic, Olimpo, 1962) Josep Maria Francés escriurà: "No tenemos prensa, todos nuestros periódicos están suprimidos. Tan solo el satiricón *Papitu* se ha salvado de la quema. Y brega a fuerza de ingenio y de agudeza contra la hipocresía y la mendicidad de la acera de enfrente. Todo liberal que se estime debe proclamar eterna gratitud a los escritores y dibujantes, con Feliu Elías (Apa) a la cabeza, que salvaron el honor del catalanismo." (p. 245)

Comencem amb *Il·lustració Catalana*. En els números de 8 i 15 d' agost, reuneix una considerable quantitat de fotografies dedicades als “estralls” de la Setmana Tràgica, en total 69, la majoria *postfactum* i amb poca presència humana, excepte guàrdies custodiant o algun tafaner, generalment dones. La majoria són d'edificis eclesiàstics cremats. Gairebé totes elles són firmades per Adolf Mas, però també tenim força altres fotògrafs: J. y F. Llorens (amb 3 imatges), Brangulí (2), Gallardo (1) y Frederic Ballell (també 3). Per a la Guerra de Melilla, com en d'altres publicacions, l'estrella és Manuel Asenjo, però també hi és Alama. Cal destacar que la revista va enviar un cronista a Melilla, el metge Wifred Coroleu (1877-1951), que va ser-hi fins a la fi del conflicte, el desembre.

*La Hormiga de Oro. Ilustración Católica*⁴¹. A la seva capçalera es llegeix: “Fiel a las enseñanzas de la Iglesia, somete todos sus escritos a la Censura Eclesiástica”. La publicació es va ocupar de la guerra de Melilla ja des del seu número del 17 de juliol (amb dues fotos de l'embarcament de tropes al port de Barcelona, de Brangulí i de Ballell) i del 24 (amb tres de Rittwagwen i una de Ballell). El número del dia 31 titula la primera amb “Los sucesos de Barcelona”, sobre una fotografia anònima de l'església de les Jerònimes cremada amb dos homes i un nen d'observadors. A la segona plana hi ha un editorial vexatori i immisericordiós, ultratjant i desprietat, que titula “La ciudad afrentada”. Distribuïdes sense ordre ni concert a diverses planes (492-493, 496-499, 501 y 504) hi ha 9 fotos de Ballell, 1 d'Antonetti, 1 de Brangulí i una altra d'anònima, així com dues altres, d'Asenjo, sobre el Rif. Al llarg del mes d'agost (números dels dies 7, 14, 21 y 28) trobem imatges *postfactum* d'edificis religiosos barcelonins cremats, de diversos autors (Antonetti, 3; S. Gambús, 2; Brangulí, 5; Joaritz, 1; Castellà, 4; Sagarra⁴², 6; Herreros, 1; Moragas, 4), però també de Manresa i Sabadell (de Brangulí o anònimes), així com 3 d'altres de les tropes del regiment de Mallorca número 13 embarcant en tren de València cap a Barcelona, firmades per Gómez Durán. Menció apart mereixen les reproduccions dels retaules dels Vergós cremats a l'església dels escolapis (5 fotografies anònimes al número del dia 21). També tindrem imatges marroquines d'Asenjo (14), i, des del setembre, de Matamala. Finalment, en l'exemplar de l'11 de setembre trobem la coneguda foto de Moragas (molt reproduïda llavors) de l'“alcalde, sereno é individuos del Somatén de Alella que detuvieron a Francisco Ferrer Guardia”.

Una altra “il·lustració” de l'època és el *Suplemento Ilustrado*, setmanari dominical d'*El Diluvi*. Porta molt dibuix, en el que destaca Llorenç Brunet i Torroll, que firmava Bru-Net, mentre que els seus fotògrafs principals foren Alessandro Merletti y Brangulí. Durant el mes de juliol i fins el dia 24 hi ha molta fotografia de les obres de la urbanística Reforma de Barcelona (que es centrà en l'obertura de la Via Laietana) i sobretot de l'embarcament de soldats reservistes (4 de Merletti), alhora que trobem

⁴¹ El setmanari fou fundat a Barcelona el 1884 per Lluís Maria de Llauder (1837-1802), dirigent catòlic i carlí (fou senador i el duc de Madrid el va nomenar el 1898 marquès de Valldeix), propietari del diari també carlista *El Correo Catalán* des de 1878 i de la editorial i llibreria La Hormiga de Oro, amb domicili a la Rambla de Santa Mònica 16 fins el 1898 i després al carrer Nou de Sant Francesc 17, per passar al de Canuda 28 el 1909. Fou dirigit per Carles Viada (1863-1939) i més tard per Sebastià Josep Carner, pare del poeta Josep Carner.

⁴² Es tracta de Josep Maria Sagarra Plana (1894-1959), que, malgrat els seus pocs anys, aleshores va començar la seva carrera com a fotoperiodista, contra la voluntat dels seus pares, i que l'any següent va aconseguir el seu primer carnet que l'acreditava com a tal. L'Arxiu Nacional de Catalunya conserva un important fons de la seva producció.

diversos “ninots” de Bru-Net criticant la guerra de Àfrica. El número següent serà el del 7 d'agost que portarà per títol “Los sucesos de Barcelona”, amb un conjunt de fotografies d'autors diversos, destacadament les de Sagarra del moment de l'incendi del col·legi dels escolapis i d'una barricada a Gràcia, així com les de Merletti de ferits transportats per la Creu Roja i d'un tramvia bolcat al Torrent de l'Olla de Gràcia, envoltat per tot de gent, amb molts nois. En els números successius d'agost apareixeran noves fotos *postfactum*, dels mateixos, entre elles 4 de Brangulí sobre Manresa i una altra, anònima, de Sabadell.

Abordem ara la publicació que ha estat la font principal –juntament amb els arxius⁴³ que custodien fotos inèdites en aquell moment- de la majoria de fotografies que s'han utilitzat en els llibres d'història per il·lustrar la Setmana Tràgica, generalment, per a vergonya d'historiadors i de responsables editorials, sense esmentar ni el seu origen ni el seu autor. Ens referim a la barcelonina *La Actualidad. Revista mundial de información gráfica*, nascuda el 5 d'agost del 1906 per obra de Josep Roca i Roca, el republicà catalanista a qui ja hem fet referència abans, i que al cap d'un any compartí amb Madrid la localització de la seva seu. El subtítol del setmanari varià: *Revista semanal ilustrada* o *Revista popular ilustrada*. En el seu primer número ja ens ensenya fotografies dels seus tallers (sense firma), amb una linotípia, que qualifica com a “única instalación en España”. Durant els anys 1906-1907 ja havia mostrat una considerable atenció fotogràfica a SC, però les imatges eren sense firmar, per a més tard indicar “Fots. La Actualidad”, i afegir (12 de juliol del 1907) ja el nom del fotògraf (“Fot. La Actualidad por H. González”) i finalment atribuir-la plenament només al fotògraf (31 d'agost. “Foto González”). A l'octubre del 1907 apareixerà un mini-reportatge fotogràfic sobre el desbordament del riu Cardener (d'Amat) i de fets similars a Pont de Molins (Alt Empordà) i a Figueres⁴⁴. Finalment, el 30 de novembre ens trobem un veritable reportatge sobre “La catástrofe [ferroviària] de Riudecañas”, con 14 fotos de “nuestro corresponsal H. González, tomadas pocas horas después de ocurrida la horrible catástrofe ferroviaria”, que capten les destrosses del material i les persones que s'han fet càrrec del sinistre.

Passant ja a la Setmana Tràgica, comencem dient que el primer número en què *La Actualidad* s'ocupa dels fets porta la data del 27 de juliol, però que en el seu interior hi figuren fotos datades els dies 26, 27 i 28, cosa que ens porta a considerar falsa (de manera intencionada o no) la data del 27, que caldria retardar com a mínim al 29 (divendres). D'altra banda, i de manera discordant, posat que la publicació és setmanal, els números següents porten les dates del 5 i del 10 d'agost. En els números del 10 i del 17 publicarà las primeres fotos de fora de Barcelona. En tot cas, *La Actualidad* presentarà en total una més gran quantitat de fotos que qualsevulla altra revista. I així, el 28 d'agost editarà un número recapitulatori que diu portar tot el material publicat fins aleshores: 78 fotografies de la Setmana Tràgica, 63 d'elles de Barcelona, 7 de Manresa (de J. Guixà, un dels fotògrafs manresans que documentaren la ciutat d'aleshores), 3 de Granollers (de Masanas) i 3 més de Sant Feliu de Guíxols (de Soler i Batlle, que el 1910 va obrir-hi un establiment propi) i 2 de Sabadell (de Castellà). De fet, però, n'havia

⁴³ Entre els que contenen fotos del moment podríem citar els històrics municipals de Barcelona, Granollers, Sabadell, Palamós o Manresa, entre d'altres, la Biblioteca Nacional de España, la Biblioteca de Catalunya, l'Arxiu Nacional de Catalunya, la Agrupació Fotogràfica de Catalunya i l'Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya, o l'Arxiu Mas.

⁴⁴ Són, respectivament, del 25 d'octubre i 8 de novembre del 1907 i van signades per Antoni Arderius, propietari de l'establiment fotogràfic “Luz y Arte”, de Figueres.

publicat unes quantes més, un total de 91 segons el nostre càlcul, entre elles una de Vilanova i La Geltrú, de Scorzelli. Les de Barcelona del 28 d'agost corresponen: 35 a Castellà, 9 a Sánchez Carvajal (són de la Guàrdia Civil), 6 a Matamala i 6 més sense firmar, 4 a Canalejo i 3 a Camps. Són d'especial interès las imatges de l'atac a un tramvia, de gent apedregant el col·legi dels escolapis de la ronda de Sant Antoni, d'una barricada "viva" del carrer de l'Hospital, d'altres barricades amb homes, dones i nens amb expressions d'alegria, de la tropa desmuntant una barricada del carrer d'Amàlia, de gent remenant entre les runes d'esglésies incendiades o admirant-les, de trasllats de ferits i presoners, o de la desfilada de soldats dies després. Podríem també destacar la foto d'un míting a la plaça de l'ajuntament de Granollers o de joves divertint-se entre els enderrocs del convent de les franciscanes de la mateixa ciutat. Finalment, la mítica fotografia del panorama de la ciutat de Barcelona amb columnes de fum que surten del convents cremats, i no de les fàbriques, publicada per primera vegada el dia 17, a doble plana, obra de Castellà, presa des de Montjuïc, per sobre del Poble Sec. El 7 de setembre encara es publicaran les fotos de Moragas amb els individus que detingueren Ferrer. Precisament del consell de guerra contra ell es publicarà una imatge del mateix Castellà, el 12 d'octubre. I el dia 28 una, també a doble plana, de Delius, de la manifestació de París contra la seva execució, i tres més de protestes en d'altres ciutats, entre elles, Viena. El juliol del 1910, en el número commemoratiu, publicà a portada, retocada i acolorida, una fotografia de Castellà, el seu fotògraf estrella: "Los revolucionarios en la calle de San Ramón, después de haber asaltado el cuartel de los veteranos, apoderándose de las armas existentes en el mismo".

Respecte al tema de la Guerra d'Àfrica, encara que abans ja s'havia publicat quelcom, serà a partir del 10 d'agost quan la qüestió adquirirà presència protagonista: 14 fotos en el número d'aquest dia i 11 en el del dia 17 (9 d'Asenjo, 5 de Marines, 4 sense firma, 2 de López García, 2 de Díaz, i 1 d'Olmedo). Fins que el dia 28 s'anuncia que la revista enviarà un corresponsal a Melilla, que resulta ser Matamala, de qui el dia 7 de setembre es publicaran 14 fotos a manera de reportatge, cosa que s'anirà repetint fins al desembre, amb la fi de la guerra.

Diguem, finalment, que algunes publicacions periòdiques catalanes il·lustrades de fora de Barcelona també publicaren fotografies de la Setmana Tràgica.. Citem, a manera d'exemple, la mensual manresana *Revista Ilustrada Jorba*, fundada el juliol de 1908, que, malgrat el seu caire publicitari (dels Magatzems Jorba, creats el 1904 a Manresa i que el 1926 s'instal·laren també a Barcelona), tingué una notable qualitat i molta difusió. En el seu número del 2 d'agost publicà algunes fotografies dels successos manresans, obra de J. Guixà, que precisament *La Actualidad* reproduiria dies després. També alguns llibres coetanis utilitzaren la fotografia com a il·lustració del que narren en les seves planes, com fou el cas de la crònica d'August Riera, *La Semana Trágica*, que es va acabar d'imprimir precisament el dia de l'execució de Ferrer (13 d'octubre del 1909): conté 24 fotografies (sense firma) i molta informació, poc subjectiva, de quasi totes les localitats catalanes on hi hagué revoltes.

Conclusió general

En un intent de conclusió general, podríem dir que, durant aquest període de 1905-1909 (tan curull d'esdeveniments polítics, que posen fi a una època de "oligarquia i caciquisme" i n'inicien una altra de "catalanisme polític" i "obrerisme anarquista"), es produeixen uns fenòmens que significaran un tomb essencial en l'esdevenir de la premsa

il·lustrada barcelonina (i, per extensió, amb un cert retard, de la catalana). El primer d'ells és un creixement molt notable de la seva difusió i una ampliació de la influència d'aquests mitjans en la vida político-social, fins a l'extrem d'influir decisivament en alguns dels esdeveniments centrals del període (com ha quedat ben palès, per exemple, en la de la Festa de l'Homenatge). El segon, la substitució, decisiva i massiva, del dibuix gravat per la fotografia, és a dir, la irrupció del fotoperiodisme com a eix central de la il·lustració gràfica en la premsa no diària (la dècada següent veurà l'inici imparable d'aquest fotoperiodisme també en la diària); alhora que el seu reconeixement com a forma específica de periodisme, que podríem exemplificar especialment en la aparició d'un estol de primeres figures en aquesta professió, reconeguda com a tal sobretot en el fet de la atribució explícita d'autoria en els peus de les fotografies, cosa que els atorga a més un específic valor mercantil.

